

**T.C.
İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TANZİMAT DÖNEMİ ASKERİ KIYAFETLERİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurullah BIYIK

**Enstitü Anasanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Enstitü Sanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı**

Tez Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nursen GEYİK DEĞERLİ

MART - 2023

T.C.
İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TANZİMAT DÖNEMİ ASKERİ KIYAFETLERİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurullah BIYIK

ORCID ID: 0000-0001-7054-0019

Enstitü Anasanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Enstitü Sanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı

“Bu tez 09/03/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Dr.Öğr.Üyesi Nursen GEYİK DEĞERLİ	Başarılı	
Doç. Duygu ATALAY ONUR	Başarılı	
Dr.Öğr.Üyesi Cantürk ÖZ	Başarılı	

Enstitü Müdürü
Onay

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahribat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nurullah BIYIK

09.03.2023

ÖNSÖZ

Tezimin tüm aşamalarında özenle ve engin bilgisiyle bana yol gösterici olan kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Nursen GEYİK DEĞERLİ'ye bana ve tezime sunduğu değerli katkılardan dolayı saygılarımı ve şükranlarımı sunarım. Tüm eğitim hayatım boyunca yollarımızın kesiştiği ve yolculuğumda beni destekleyen tüm hocalarıma, çalışma arkadaşlarıma ve tezimin son okumasında katkılarını esirgemeyen kıymetli aileme çok teşekkür ederim.

Nurullah BIYIK

09.03.2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
GÖRSELLER LİSTESİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Modeli	5
Doküman Analizi	6
Verilerin Toplanması.....	6
BÖLÜM 1: ASKERİ KIYAFETLER VE TARİHİ GELİŞİMİ	7
1.1. Askeri Kıyafetlerin Tarihi Gelişimi	7
1.1.1. Babil ve Asur Koruyucu Askeri Giysileri.....	9
1.1.2. Mısır'da Koruyucu Asker Kıyafetleri.....	10
1.1.3. Girit ve Miken'deki Koruyucu Asker Kıyafetleri	12
1.1.4. Antik Yunanistan'da Antin Yunan Koruyucu Askeri Giysiler.....	12
1.1.5. Roma'daki Koruyucu Askeri Kıyafetleri.....	14
1.1.6. Doğu Roma İmparatorluğunda Koruyucu Askeri Kıyafetler – Bizans	15
1.2. Askeri Kıyafetlerin Özellikleri.....	15
BÖLÜM 2: TANZİMAT DÖNEMİ VE DEĞİŞİMLER.....	18
2.1. Islahat Hareketleri	18
2.1.1. Eğitimde Reform	19
2.1.2. Hukukta Reformlar.....	20
2.1.3. Reformların Önündeki Engeller	20
2.1.4. 1875-78 Krizi	20
2.2. Tanzimat Dönemi ve Osmanlı Yönetimi	22
2.3. Tanzimat Döneminde Islahat Hareketleri ve II.Mahmut Dönemi	28
2.3.1. Osmanlı Devleti Askeri Yapısı İçinde Tanzimatın Yeri	30
2.4. Tanzimat Dönemi Değişimlerin Etkileri.....	35
BÖLÜM 3: ASKERİ TEŞKİLAT VE KIYAFETLER	39
3.1. Osmanlı Devleti Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri (1876-1908).....	39
3.1.1. Askeri Rütbeler	40
3.1.1. Askeri Kıyafetler	41
BÖLÜM 4: TANZİMAT DÖNEMİ ASKERİ KIYAFETLERİN	
İNCELENMESİ	50
4.1. Padişahların Dönemlerine Göre İnceleme	50
4.1.1. II.Mahmut Dönemi Askeri Kıyafetleri (1826-1839).....	50
4.1.2. Abdülmecid Dönemi Askeri Kıyafetleri (1839-1861)	56
4.1.3. Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (1861-1876)	57
4.1.4. II.Abdülhamit Dönemi Askeri Kıyafetleri (1876-1909)	60
4.2. Padişahların Dönemlerine Göre Karşılaştırma.....	63
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	66

KISALTMALAR

V.B	: Ve Benzeri
V.D	: Ve Diğerleri
V.S	: Vesaire

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Asur Askeri Kıyafeti (Komissarzhevsky, 2005)	10
Görsel 2: Eski Mısır'da Askeri Kıyafetler (Malam, 2006)	11
Görsel 3: Hoplit Askerinin Görünüşü (Lendon, 2005)	13
Görsel 4: Eski Yunan Askeri Kıyafeti (Lendon, 2005)	13
Görsel 5: Roma Askeri Kıyafetleri (Dillon ve Garland, 2005)	14
Görsel 6: Ceket, Pantolon ve Setre	42
Görsel 7: Kaput ve Pelerin	43
Görsel 8: Sınıflara Göre Rütbeler	43
Görsel 9: Sınıflara Göre Ceket-Setre-Kaput Yakaları	44
Görsel 10: Setre Yaka ve Kol Şekli	45
Görsel 11: Üniforma Teferruatı	45
Görsel 12: Üniforma Apoletleri	46
Görsel 13: Pelerin Apoletleri, Din Görevlileri Kol Rütbeleri	47
Görsel 14: Üniforma Teferruatı	48
Görsel 15: Çizme, Ayakkabı ve Sakı	49
Görsel 16: Üniforma Teferruatı	49
Görsel 17: Asakir-i Masnsure-i Muhammediye Binbaşısı (Geçer, 2018)	52
Görsel 18: Kolağası (Geçer, 2018)	53
Görsel 19: Yüzbaşı (Geçer, 2018)	54
Görsel 20: Asakir-i Masnsure-i Muhammediye Ordusu Askerleri (Asarlı, 2019)	55
Görsel 21: Asakir-i Masnsure-i Muhammediye Ordusu Askerleri (Asarlı, 2019)	56
Görsel 22: Abdülmecid Dönemi Askeri Kıyafetler (Asarlı, 2019)	57
Görsel 23: Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (Asarlı, 2019)	58
Görsel 24: Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (Asarlı, 2019)	58
Görsel 25: Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (Er kıyafetleri) (Asarlı, 2019)	60
Görsel 26: Abdülhamit Dönemi Askeri Kıyafetleri	61
Görsel 27: Abdülhamit Dönemi Askeri Kıyafetleri	62

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Tanzimat Dönemi Askeri Kıyafetlerin İncelenmesi
Tezin Yazarı : Nurullah BIYIK Danışman : Dr.Öğr.Üyesi Nursen GEYİK DEĞERLİ
Kabul Tarihi : 09.03.2023 Sayfa Sayısı : vi (önkısım)+73 (tez)
Anasanat Dalı: Tekstil ve Moda Sanat Dalı : Tekstil ve Moda Tasarımı Tasarımı
Kostüm tarihinde koruyucu askeri kıyafetlerin özel bir yeri vardır. Askeri kıyafetlerin kökenleri tarihin derinliklerine inmektedir. Koruyucu “örtü” giysisi olarak tanımlanan askeri giysi, vücudu fiziksel saldırılardan korumak için kullanılır. Eski uygarlıkların birçoğunda askeri kıyafetlerin görünümünde benzerlik fark edilir, bu da Mısır, Asur, Yunan ve Roma askerlerinin benzer şekilde giyindiği ve silahlandığı anlamına gelir. Mısır, Babil ve Asur, Girit ve Miken, Antik Yunan ve Roma'dan başlayarak, Orta Çağ döneminin koruyucu giysi karakteristiğine ulaşan ve yavaş yavaş çağdaş koruyucu giysi görünümüne yaklaşan koruyucu askeri giysiler, yüzyıllar boyunca incelenmektedir. Bu çalışmada, Tanzimat döneminin başlangıcından Cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede (1839-1923) askeri kıyafetlerin incelenmesi ve değişimlerin belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma sayesinde hem kültürümüzün yaşatılması hem de bu alanda çalışmak isteyen tasarımcılara yol göstermesi açısından önemlidir. Araştırmada nitel analiz yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde online kaynak taramasının yanında askeri müzeler ve kütüphanelerden yararlanılmıştır. İnceleme sürecinde Osmanlı padişahlarından II.Mahmut, Abdülmecid, Abdülaziz ve II.Abdülhamit'in dönemlerindeki ıslahat hareketleri kronolojik yapısına göre analiz edilmiştir. Sonuç olarak II. Mahmud, çok köklü bir kılık kıyafet reformu olan 1828 Nizamnamesi'nde padişahı en alt rütbeli memura, askerden sivilere kadar çalışanların kendi dairelerinde ve günlük hayatlarında giyecekleri kıyafetleri ve bunların önemli olduğunu belirtmiştir. Reformlar kısa sürede halk tabanında yaygın hale gelmiştir. Giyim alanında kapsamlı, kalıcı yenilikler ve uygulamalar Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamet döneminde de devam etmiş, padişahlar da giydikleri kıyafetlerle örnek teşkil ederek halk tarafından benimsenmelerine katkıda bulunmuşlardır.
Anahtar Kelimeler: Askeri elbise, Tanzimat Dönemi, değişim.

İstanbul Nişantaşı University, Graduate Education Institute Abstract of Master's Thesis

The Title of Thesis: Examination of Military Clothing in the Tanzimat Period	
Autho : Nurullah BIYIK	Supervisor : Assist. Prof. Dr. Nursen GEYİK DEĞERLİ
Date : 09.03.2023	Nu. Of Pages : vi (pre-part)+73 (thesis)
Derpartment: Textile and Fashion Subfield : Textile and Fashion Design Design	
Protective military clothing has a special place in the history of costume. The origins of military clothing go deep into history. Military clothing, defined as protective "cover" clothing, is used to protect the body from physical attacks. Similarity in the appearance of military attire is noticeable in many of the ancient civilizations, meaning that Egyptian, Assyrian, Greek, and Roman soldiers were similarly dressed and armed. Starting from Egypt, Babylon and Assyria, Crete and Mycenae, Ancient Greece and Rome, protective military clothing has been studied for centuries, reaching the protective clothing characteristics of the medieval period and gradually approaching the appearance of contemporary protective clothing. In this study, it is aimed to examine the military clothes and document the changes from the beginning of the Tanzimat period to the proclamation of the Republic (1839-1923). Thanks to this study, it is important both in terms of keeping our culture alive and guiding designers who want to work in this field. Document analysis, one of the qualitative analysis methods, was used in the research. In the data collection process, military museums and libraries were used as well as online resource scanning. During the examination process, the reform movements in the periods of the Ottoman sultans II.Mahmut, Abdulmecid, Abdulaziz and II.Abdülhamit were analyzed according to their chronological structure. As a result II. Mahmud, in the 1828 Regulations, which is a very radical dress reform, stated that the clothes that employees from the sultan to the lowest-ranking official, from the military to the civilians will wear in their own apartments and in their daily lives, and that these are important. Reforms soon became widespread among the people. Comprehensive and permanent innovations and applications in the field of clothing were created by Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz and II. It continued during the reign of Abdülhamet, and the sultans contributed to their adoption by the people by setting an example with the clothes they wore.	
Key words: Military dress, Tanzimat Period, change.	

GİRİŞ

Toplumu veya milli kültürleri gösteren en önemli kıyaslardan birisi de kesinlikle o toplumun giyimleri ve kuşamlarıdır. Giyimler ve kuşamlar, bir yandan kişinin yapmış olduğu görevi/işi ve konumunu/statüsünü, diğer yandan da ekonomik konumunu ve cinsiyet algısını da ortaya koyuyor (Turan, 1995: 180). Bunun yanı sıra bölgenin iklimi, coğrafyası ve tabiatın şartlarıyla birlikte dinî inanışları ve kültürün getirdiği değer yargıları da giyimde ve kuşamda belirleyici rol oynamaktadır.

Türk kültürünün yaşamını sürdürdüğü çağların ve hızlı bir şekilde değişim gösteren çevre özellikleri ile birlikte kıyafet Türk ulusunun, İslamiyet öncesi ve İslamı kabul ettikten sonrasında Anadolu yarımadasına yerleşik hayata geçmeleriyle giyimleri ve kuşamlarında farklı bir içeriğe ve forma dönüşmüştür. Öncesinde yaşadıkları Orta Asya bölgesinde ağırlıklı olarak deri işlemeciliği yoluyla elde edilen kıyafetler tercih sebebi olurken Türk ulusunun hem konar-göçer(göçebe) hayatı hem de hayvancılık ile geçimleri sağlamasından dolayı derinin giyim-kuşamda öne çıkması başlıca nedenlerden birisidir (Arıg, 2007: 9). Göçebe hayatından vazgeçip kentleşmeye birlikte gündelik yaşamda deri yerine dokumalar ve kumaşlar giysi olarak seçilmeye başlanmıştır. En önemli değişimler başlarda kullanılan kalpak-kavuk ile külah-sarık ile yer değiştirerek farklı isimlerle çoğaltılmıştır. Bu farklılıklar dini (tarikat), ilmi ve askeri alanlarda kişilerin görevlerini yansıtırken rütbelerle birlikte derecelerini de yansıttığı görülmektedir (Aysal, 2011: 4).

Kişi öldüğünde dahi mezarlarda kullanılan taşlara kadar hayattayken taktıkları sarık şekli kazanmıştır. Müslümanların dini kişileri dini kıyafetlerinde sarık kullanırken, devlette görevli kişilerde ise rütbeyi veya bulunduğu mevkiyi gösteren farklı kaftanlar ve kürklerin giyildiği, başlarında ise rütbenin bir simge olarak kullanıldığı sarık giyilmekteydi. Diğer dinlerden rahipler, hahamlar ve patrikler özel kıyafetleriyle göze çarparken, çeşitli mezhep mensupları tipik kıyafetlerini giydiler (Lewis, 1984: 100-103).

Osmanlı toplumunda bir giyim kuşamından bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı sarayında padişahlar giyimlerine büyük önem verir, pahalı ve lüks kumaşlardan yapılan kaftanları giyerlerdi. Osmanlı kadın giyiminde zamanla kaftanla birlikte,

şalvarı, gömleği, ceketi ve eteği olmak üzere üç çeşit giyim kullanıldığı tespit edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda her kesimin farklı kıyafetleri vardı. Başındaki sarığından, sırtındaki kürk ve cüppeden herkesin memur ya da asker olduğu anlaşıyordu. Sakal, sivil ve ilim sınıflarına mahsus olmakla birlikte, asker görevliler sakalsızdır. Her askerin üniforması özel yasalarla belirlendi (Lewis, 1984: 101).

Vezirlerin ve yüksek rütbeli memurların kıyafetleri kaftan, iç çamaşırı üzerine entari ve elbiseden ibarettir. Kaftanın üstünden ve altından beline kuşak dolanırdı ve alt kısmında “çakşır” adı verilen bir çeşit şalvar bulunurdu. Kıdemsiz subaylar, cübbesiz olmadan benzer kıyafetler giydiler. Fakat bel kısmına bağlanan bu kuşakların ve içerisinde bulunan silahın türü, boyutu ve süslemesi sınıfı ve rütbeyi gösterecek değişiklikteydi (Şevket, 1909: 24-27). Memurlar sarı ayakkabı giydi ve erler kırmızı ayakkabı giydi. Topuksuz Yemeni tipinde olan bu ayakkabının kabuklu tipi olanı da mevcuttur. Süvarilerde çizmelerin kullanıldığı tespit edilmiştir (Ögel, 1991: 115-116).

Kuruluşundan itibaren yaklaşık üç asırlık bir genişleme süreci yaşamış ve bulunduğu dönemde dünyada önde gelen güçteki devletler arasında olup, onyedinci yüzyılın başında dağılma sürecine girerek, başlangıcı ve aynı yüzyıl sonlarında da toprakların kaybıyla birlikte bölünme aşamasına girdiği görülmüştür. Osmanlı'da bu bölünme aşaması sürerken, aynı zamanda “Rönesans” olarak bilinen kültürü, sanatı ve edebiyatı etkileyen akımlar Batı Dünyası da bir atılım yapmış, bilimde ve teknolojiye yeni icatlarla insanlığın yararına yeni vizyonlar kazandırmıştır. Osmanlı toplumu ile Batı dünyasının karşı karşıya gelmesi 1699 Karlofça Anlaşması esnasında başladığı tespit edilmiştir (Şahin, 1998: 2-3). Karlofça Anlaşması'ndan sonra Batıdaki gelişimlerin üstünlüğünün görülmesi ve kuzeyde Rusya tehlikesinin Osmanlı Devleti aleyhine güç dengelerini değiştirmiş ve devletin ileri gelen yöneticileri kurtuluşa ait çareler düşünmeye başlamıştır.

Onsekizinci yüzyıl başında Batı'nın üstünlüğünün her alanda görülmesi, devletin, bu olumsuzluklardan kurtulması adına askerlik ve orduda Batı tarzı reformlara hız verdiği görülmektedir. Lale Devri'nde (1718-1730) başlayıp iki yüzyıl boyunca geçen bu aşamada Batı tarzı değişimler genişletilmiş eğitime, hukuka, siyasete, kılık ve kıyafete yansıdığı görülmüştür. Bu dönem içinde ilk kez Avrupa'daki bazı başkentlere geçici de olsa Osmanlı'yı temsil eden elçiler gönderilmiştir. Gönderilen elçiler Avrupa'nın

kültür ve bilim alanındaki gelişmeleri hakkında bilgiler toplamaya başlamışlardır (Lewis, 1984: 46-47).

III. Selim döneminden (1789-1807) itibaren modernleşme hareketlerinde askeriye'deki giyim alanında devasa değişimler yaşanmıştır. Bu dönem içinde öncelikle Bostancılar, ardından yeni kurulmuş Nizam-ı Cedid askerleri şubara isimli dar paça, üstleri bol pantolon ile uzun mintan giydirildiği görülmektedir. Anadolu toplumunda yenileşen biçimlere göre bu defa erkeklerdeki giyimler ve kuşamlar ondokuzuncu yüzyıl yarısında II. Mahmut zamanında ilk defa kurulmuş askeri birliklerin subaylarına kıyafetler ile başlıklarda başlayan değişimler etkili olmuştur. Yani askerdeki giyim-kuşam halka da özellikle de erkelerin giyiminde değişime yansıdığı görülmektedir (Turan, 1995: 183).

1826'da lağvedilen Yeniçeri Ocağı sonrasında Batı tarzını yansıtan “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye” adında ordu teçhizatı, Batının tarzı olan cekette, pantolonda, feste ve potinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde sarık zorunluluğunun kaldırılması, tam oturan bir ceket, bol pantolon ve topuklara kadar inen çizmeler giyilmesi, başlık olarak fesin benimsenmesi Şeyhülislam ve ulema tarafından hoş karşılanmamıştır (Olcaytu, 1998: 66). Özellikle yeni kıyafetlerdeki değişimin İslama ve dine ters geldiğini ve bu değişim için II. Mahmut, “Gavur Sultan” diye isimlendirildiği tespit edilmiştir (Turan, 1995: 183).

20. yüzyılın başlarında Osmanlı ordusunda askeri giyimde kritik derecedeki değişimler yapıldığı görülmüştür. 1909 yılı içinde yayımlanarak uygulamaya başlayan “Kıyafet-i Askerlik Nizamnamesi”nde subaylarda ve erlerdeki üniformalar değişime uğramıştır. Bu yönetmelikte, sınıf rengine göre çentik yaka ceketten oluşan üniforma giyilmesi öngörülmektedir. Subaylarda hâkî şayak kumaştan pantolonlar, erler için düz yakalı ceket ve aynı renk aba kumaştan pantolondan oluşan üniformalar giydirilmiştir (Aysal, 2011: 8).

Ayrıca hâkî rengine göre “kalpak” tüm sınıflarda resmi unvan şeklinde onaylanmıştır. Asker kılıkta ve kıyafetlerinde yapılmış düzenlemelerde zamanla siviller için de uygulanmaya başlanmış ve farklı subay sınıflarına ait kıyafetleri belirleyen yeni yönetmelikler yazılmıştır. Bu nizamnamede cübbeler ve sarıklar sadece âlimlerin kıyafeti olacak şekilde kalmış, geriye kalan sivillerde ise sadece başlıklarda fes

takılması kararlaştırılmıştır. Fakat gerek fes de gerekse de giyimdeki unsurlarda dine ve milliyete aidiyet bilgisi bulunmamaktadır. Çıkarcılardan bazıları özellikle dini çevreler, yenilikten korktukları için halk arasında din etkisini istismarını yaparak bu değişimleri kendi dini çıkarları için kullanmak istedikleri tespit edilmiştir (Eroğlu, 1990: 284). Yani 1903 senesinde II. Abdülhamit'in, topçulara ve süvari birliklerine fesin yerine geçecek kep giydirmesinde esnasında fese karşı çıkanlar bu sefer fesi savunarak şapkaya karşı çıktıkları görülmektedir (Gül, 1998: 259). Ondokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru devletin gücü ile giydirmiş fes, köy ve mezralara kadar yaygınlaşmış ve din simgesinden biri durumuna geldiği görülmüştür.

Ordudaki reform sürecinde öncelikle “Nizam-ı Cedid” ordusundaki değişim Osmanlı'da bir devrim niteliğinde gerçekleşmiştir. III. Selim'in (1789-1807), Yeniçeri ordusunda reform yaparak yeni bir ordunun kurulmasını vazgeçilmez bir durum olarak görmüş ve orduda reform sürecine girmiş ve gerçekleştirilen reformlarla bu durumla ilgili ilk icraatler yerine getirilmiştir. III. Selim başlatmış ve hareketi II. Mahmud'un (1808-1839) 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla devam etmiştir. “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye” ordusu kurulmuştur. Yapılan reformlar kapsamında askerlerin her gün düzenli olarak eğitilmesinden, kıyafetlerine kadar pek çok yeniliğe karar verildi. Üniformalar batı tarzı takım ve pantolon olarak tercih edilmiş, Türk ordusundaki askeri rütbe ve sınıfların üniforma üzerindeki işaretlerle belirlenmesine karar verilmiştir. Daha sonra Sultan Abdülmecid (1839-1861), Sultan Abdülaziz (1861-1876), Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1906) üniforma ve nişanlarla ilgili bazı düzenlemeler yaptığı görülmektedir (Boynukalın, 2020: 62). Askeri kıyafetlerin üretimi de bu kararlar doğrultusunda durumun getirdiği şartlara göre şekillenmiştir.

Üniformadaki rütbeler, ordudaki birlik ve sınıflara ait dağılımı, askere ait işi ve yetki düzeyini ortaya koyan işaretler önemli hale gelmiştir. Rütbe işaretlerindeki apoletler, yakalar, koldaki işaretler, emir subaylarının kordonu ve göğüs süsleri olarak görünür. Üniformayla birlikte kullanılmaya başlayan madalya şeriti, kemerler ve kılıç püskülü de yer almaktadır. Farklı ölçülerde kullanılmış düğme de ana aksesuar arasındaki yerini almıştır. Asker üniformalarına uygulanmış işlemler ve nişanlarda kullanılmış ana malzeme metalden yapılmış ipliklidir; altın sırma telden oluşmaktadır. Özellikle kaytan; ipek veya iplikten yapılmış tırtıl (Tertil) ortadan nervürlü örme çapraz balıksırtı şerit; İnce tellerin burularak veya helezonlanarak yapılan süs malzemesidir.

Askeri üniformaların süslenmesinde kullanılmak üzere üretilen ana malzemelerin metal ipler olduğu görülmektedir.

Asker, yönetici ve sivil olmak üzere oluşturulan sınıflardan askeri sınıfa mensup olanlar gerek davranışları gerekse kıyafet ve kıyafetlerini bütünleyen aksesuarlarıyla her zaman bir farklılık ve ayrıcalık göstermiştir. Tarih boyunca bazı milletlerin askeri kökenleri ve savaşçı toplum oluşumları da askeri kıyafetlerin öneminin başlıca sebepleri arasında görülmektedir. Osmanlı'nın yedi cihanda hakimiyeti ve 624 yıllık saltanatı pek çok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Askeri kıyafetler bu yeniliklere en güzel örnektir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde yapılan yeniliklerle askeri kıyafetlerde önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler Cumhuriyet Dönemi sonrasına da yansarak önemli yer tutmuştur. Yapılan ve yansıyan değişikliklerin karşılaştırılarak incelenmesi yapılacaktır.

Bu çalışmada, Tanzimat döneminin başlangıcından Cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede (1839-1923) askeri kıyafetlerin incelenmesi ve değişimlerin belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma sayesinde hem kültürümüzün yaşatılması hem de bu alanda çalışmak isteyen tasarımcılara yol göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmanın Modeli

Sosyal bilimlerde hakikat ve gerçeklik araştırılırken pozitivizm, yorum, eleştirel teori ve postyapısalcılık gibi bazı teorik ve felsefi çerçevelerin olduğu belirtilmektedir (Glesne, 2011: 45). Nitel araştırma kavramının farklı disiplinleri ve çoğu kavramları bir araya getirmesi nedeniyle tek yönlü olarak barındırdığı güçtür. Başka bir deyişle, çevrelerindeki sosyal olguları kurama dayalı bir anlayışla araştırmaya ve anlamaya odaklanan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 80). Nitel araştırma, olguların ardındaki anlamları araştırmayı amaçlayan ve araştırmacının da katılımcı olduğu insan deneyimlerinin nasıl yorumlanabileceğini ve anlamlandırılabilirliğini ortaya koyan esnek bir yapıya sahiptir (Merriam, 2009: 12). Nitel araştırma stratejileri farklı kaynaklar tarafından çeşitlendirilmekle birlikte çeşit sayısı konusunda fikir birliği yoktur (Denzin ve Lincoln, 2018: 44).

Doküman Analizi

Belge tarama diye de tanınan doküman analizi, mevcut kayıt ve belgeler incelenerek veriler elde edilir. Doküman analizi, belirlenen amaçlara ait kaynak bulunması, okunması, not alınması ve değerlendirilmesi aşamalarını içermektedir (Karasar, 2005: 44). Yani doküman analizinde, basılmış veya elektronik ortamda araçların incelenme ve değerlendirmesiyle ilgili sıralı işlemler yapıdadır. Bu süreçte aynı zamanda olgular veya gerçekler hakkında bilgi içeren yazılı metinlerin incelenmesi olarak ifade edilmektedir. Resmi veya özel kayıtların da sistem olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi olarakda ifade edilir (Seyidoğlu, 2016: 65).

Verilerin Toplanması

Veri toplama çalışmalarında ağırlıklı olarak Askeri Kurumlardaki Kütüphanelerden yararlanılmıştır. Kurumdan alınan verilere göre Tanzimat Dönemi'nden, Cumhuriyet'in kuruluş aşamasına kadar kullanılan üniformalar, nişanlar, askeri kıyafetlerden oluşturulmuştur.

BÖLÜM 1: ASKERİ KIYAFETLER VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Askeri Kıyafetlerin Tarihi Gelişimi

Geçmişte dünyadaki çeşitli milletler ve kültürler, doğal ham maddelerden yapılmış koruyucu giysiler kullandılar. Başlangıçta, hayvan derilerinden koruyucu giysiler ve kalkanlar yapıldı. İnsanlar kendilerini korumak için, düşman kuvvetleri tarafından daha az görülebilecek bulanık bir silüet elde etmek için bir renk karışımını birleştirerek görsel algılamadan “kaçmak” için taklit kullandılar. İnsanların doğal maskeli özellikleri yoktur, ancak insan vücudunun bazı korunma biçimleri binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Tarih öncesi insanlar, kendilerini saldırgan hayvanlardan saklamak ve korumak için vücutlarına koydukları ot yığınlarıyla vücutlarını korumuşlardır (Risteski ve Srebrenkoska, 2020: 120).

Koruyucu giysilerle ilgili en eski veriler, ilk koruyucu giysi türünün deriden yapıldığını, ilk koruyucu giysinin ise Avrupa ve Batı Asya'da bulunduğunu göstermektedir. 19. yüzyıldaki sanayi devrimine kadar giysiler genellikle hava koşullarından korunmak için kullanılıyordu. Sanayi devrimi ısı, yangın, patlama, darbe, kimyasallar vb. endüstriyel tehlikelere karşı koruyucu giysi kullanımında önemli bir artış görmüştür. 21. yüzyılın başlangıcı tekstil ve yeni malzemeler giysilerin bilinen işlevlerinin gelişmiş ve yeni tekstil üretim teknolojilerine dönüşme süreci yaşanmaktadır (Steelescribner, 2005: 20).

Medeniyetin ilerlemesi ile ahşap kalkanlar ve daha sonra metal kalkanlar koruma olarak kullanılmıştır. Metal, Orta Çağ'da şövalyeler için koruyucu bir giysi olarak kullanılmıştır. Orta çağ ve Rönesans döneminde zırh en etkili koruma olarak kabul edilmiş ve aynı zamanda insan vücudu için karmaşık bir “mücevher” olarak kabul edilmiştir. 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar olan dönemde koruyucu giysiler, o dönemde silah koruması açısından giysilerin gereksinimleri karşıladığı araştırmalara dayanarak tatmin edici bulunmuştur. Daha sonra silahların keşfiyle, çoğu geleneksel koruyucu giysi artık gerekli sonuçları vermemiş ve gerekli korumayı elde etmek için zırhın ağırlığının, taşıyıcılar için çok büyük bir ağırlık olan yaklaşık 50 kg'a çıkarılması gerekli olmuştur (Nardo, 2003: 38).

Deriden yapılmış koruyucu giysiler başlangıçta zırh altına giyilmek üzere tasarlanmış, ancak daha sonra askerlerin vücutlarına yalnızca birkaç kat deri yerleştirilmiş, bu da bir şekilde hareketlerini kolaylaştırmıştır. “Yumuşak koruma” kullanımının en eski kayıtlarından biri, ipek zırh kullanan orta çağ Japonlarından bahsetmektedir. İpeğin koruyucu giysi olarak kullanılmasının nedeni, kurşunun ipek kumaşa değdiğinde hızını kaybetmesi bir dizi örnekten kaynaklanmaktadır.

İlk ticari koruyucu giysiler 1800'lerde tanıtılmıştır. Koruyucu yelek şeklindeki koruyucu giysi ipek kumaştan yapılmıştır, çünkü ipek kumaş merminin içeri girme hızını azaltır. 18 ila 30 kat ipek kullanımı, kullanıcının vücuduna daha yüksek derecede koruma sağlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru dumansız barut, üniformadaki bozulma unsurlarını azaltmak açısından büyük bir etkiye sahip olmuş ve giderek çevreye daha fazla uyum sağlayarak askere daha büyük bir kamuflaj kazandırmıştır. Böylece çağdaş askerin yolu çizilmiştir. Ormanlar, meralar ve çöller dahil olmak üzere çeşitli ortamlarda insan vücudunun korunması için daha iyi teknolojik ve tasarım sonuçları elde etmek için koruyucu giysilerin desenleri ve kamuflaj renkleri sürekli olarak iyileştirilmektedir (Maj, Beyer, Enos, Col ve Holmes, 2009: 80). 20. yüzyılda “mükemmel” koruyucu tekstil karoları yaratmak için önemli bilimsel deneyler yapılmıştır. Bu dönemde bilim adamları, koruyucu giysi elde etmek için kullanılacak tekstillerin malzemeleri, konforu, etkinliği ve kalitesi hakkında önemli araştırmalar yapmışlardır. Çağdaş koruyucu giysiler, giysiye daha az ağırlık veren ve daha yüksek derecede koruma sağlayan ince liflerden yapılmıştır. Bu yeni koruma türü, etkili, hafif ve kurşun geçirmez giysiler sunarak yeni, modern bir koruyucu giysi neslinin başlangıcını işaret ediyor. Yapay elyafların keşfi, diğer yapay elyaf türlerinin daha ileri üretimi için mükemmel bir temel oluşturur.

“Evrimsel” olarak kabul edilen yeni elyaflar, daha fazla konfor, aleve dayanıklılık, hızlı kuruma, daha yüksek beyazlık ve parlaklık dereceleri sağlamak üzere tasarlanmıştır. Farklı şekil ve kalınlıklarda yeni elyaflar özel ihtiyaçları karşılamak için yapılmıştır. Bu liflerden türetilen koruyucu giysi tasarlamak için geniş olanaklar yelpazesi gerçek olmuştur. Malzemelerdeki ve üretim teknolojilerindeki yenilikler, önemli ölçüde ağırlık kaybı ile koruma seviyesinde kayda değer bir gelişme ile koruyucu giysiler sağlayan yeni tekstil malzemelerinin (Naylon, cam, kevlar ve diğer birçok sentetik elyaftan) keşfedilmesine yol açmıştır. Askeri kuvvetlerin etkinliğini ve

hareketliliğini artırmak için güçlü bir kombinasyon oluşturulmuştur (Risteski ve Srebrenkoska, 2020: 40).

20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılda kullanılmaya başlayan çağdaş malzemeler, özellikle modernizasyonları açısından önemli bir büyüme görecektir. Yapay elyafların keşfi, diğer yapay elyaf türlerinin daha ileri üretimi için mükemmel bir temel oluşturur. Yeni nesil sentetik elyafların kullanılmasıyla, koruyucu giysilerin ağırlığı ve tabii ki koruma düzeyi açısından en büyük başarılar elde edilmiştir. Günümüzde en büyük çaba koruyucu giysilerin görünüm ve işlevsellik açısından daha iyi tasarlanmasına yönelik olup, hedefler modüler tasarımı, yüksek konfor ve koruma derecesine sahip koruyucu giysilerin yanı sıra koruyucu giysilerin kolayca çıkarılabilmesine yöneliktir. Bu bazen birçok askerin hayatını kurtarmada büyük önem taşır. Koruyucu giysi tasarımı, sırasıyla, mermilerin girmesini ve travma etkisini önlemek için uygun malzeme seçimini veya malzeme kombinasyonunu ve gerekli korumayı elde etmek için koruyucu malzeme katmanlarının sayısını belirlemeyi içerir.

Mermilere dayanıklı bir malzeme seçerken nihai ağırlık tasarımı çok önemli bir faktördür. Amaç, gerekli korumayı sağlayacak ve yine de düzgün hareket sağlayacak daha hafif koruyucu giysiler tasarlamaktır (Kumar, 1991: 12).

1.1.1. Babil ve Asur Koruyucu Askeri Giysileri

Babil genişlemesi, üçüncü binyılın sonlarında Sümer İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra gerçekleşir. Hammurabi yönetiminde Babil, yeni bir Mezopotamya imparatorluğunun merkezi olmuştur. Babil, dünyanın en iyi ordusu olarak kabul edilen düzenli bir orduya sahip olmuştur. Babil'de yün ve ketenden yapılan kumaşlar bilinirken, pamuk kullanımı daha az yaygındır. Koruyucu giysi deriden yapılmış ve daha sonra piyade ve süvari için metal kiremitlerle kaplanmıştır. Malzeme olarak yün ve ketenin yanında Çin'den ithal edilen ipek de kullanılmıştır.

Görsel 1: Asur Askeri Kıyafeti (Komissarzhevsky, 2005: 41)

Asurlular tanınmış askerlerdi ve askeri teçhizatları ve silahları birçok millete örnek olmuştur. Koruyucu giysisi dar pantolondan oluşuyor ve tunikler kısa ve püsküllü, geniş kemerli ve deri ile konik başlıklarla süslenmiştir. Orduda miğfer kullanılmıştır ve zırh metal pullardan yapılmıştır. Oklar, düz kılıçlar, mızraklar ve kalkanlar da kullanılmıştır. Valinin önemli bir süsü, yalnızca onun giydiği beyaz taçtır. Saray ileri gelenleri de belli bir rütbeyi gösteren baş bantları takarlardı (Komissarzhevsky, 2005: 42).

1.1.2. Mısır'da Koruyucu Asker Kıyafetleri

Mısırlılar barışçıl bir halk olup değişken değillerdi, ancak vatandaşlarının refahı bir şekilde daha az müreffeh komşuları için zorlayıcıydı. Komşularından kaynaklanan çeşitli saldırılara karşı sürekli savunma stratejileri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Tanrı'nın firavunları ve askerleri saldırılardan ve savaşlardan koruduğuna inanıyorlardı.

Kral, tüm krallığı kapsayan sınırsız güce ve otoriteye sahip mutlak bir hükümdardı. Mısır'daki askerler üst kastların üyeleri olarak kabul edildi ve önemleri rahipler, yazarlar ve saray mensuplarıyla eşitlenmiştir. Eski Mısır'daki ordu, piyade ve gönüllü birliklerden oluşuyordu. Orta Krallık döneminde ordu, diğer ülkelerden gelen askerler aracılığıyla oluşturuldu ve daha sonra birliklerin çoğu Mısır'dandı. Bu birlikler firavunun askerleri ve korumalarından oluşuyordu. Mısır ordusu Firavun ve oğulları tarafından yönetiliyordu. Askerler 5.000 askerden oluşan bölümler halinde gruplandırıldı. Ayrıca 50 askerden oluşan daha küçük tümenler de vardı. Ordu çoğunlukla gönüllülerden oluşuyordu ve köleler bir zamanlar kendi topraklarını korumak için asker olarak kullanılıyordu.

Mısır'da askeri kıyafetler gündelik kıyafetlerden oldukça farklıydı. Askerler çoğunlukla beyaz veya çizgili shendyt giyerlerdi (Görsel 2). Orta Krallık'ta İskitler, deriden yapılmış bir tür önlük, bir kemer veya renkli deri ile güçlendirildi. Kask Mısırlılar tarafından bilinmediği için kafa, damgalı bir peruk veya daha kalın bir başlık ile korunuyordu.

Görsel 2: Eski Mısır'da Askeri Kıyafetler (Malam, 2006: 70)

Komutanlar zırh ve timsah derisinden yapılmış bir miğfer giyorlardı. Kısa bir kılıç, bıçak, balta, mızrak ve ok kullandılar. Kalkan farklı bir şekle sahipti ama dairesel değildir. Kalkanın alt tarafı her zaman düzdür ve üst kısmı yuvarlaktır, bazen alttan daha dardır. Kalkan, metal parçalarla kaplanmış su aygırı derisinden yapılmıştır (Malam, 2006: 74).

1.1.3. Girit ve Miken'deki Koruyucu Asker Kıyafetleri

Romalılar pratik ve faydalı olan her şeyi düşmandan kabul ettikleri için zamanla Romalıların askeri kıyafetleri değişmiştir. Roma'nın nispeten hızlı ilerlemesinin sırrı, o zamanlar güçlü ve sonunda köleleştirilmiş, sadık Roma müttefikleri haline gelen düşmanlarla ittifaklar biçiminde gelmiştir. Roma, fethedilen topraklarda, onlar üzerinde kontrol sağlayan kolonileri başarıyla kurmuştur. Askeri giysiler açısından bakıldığında, zaman içinde değişmeyen pantolonlar dışında tunik ve sakız gibi giysi parçalarının değişebileceğini belirtmek ilginçtir.

Mikenlilerin askeri üniforması Giritlilerden tamamen farklı unsurlar içerirken askeri üniforma, deriden yapılmış ve iki boynuzla süslenmiş sırt ve daha iyi parçalara sahip metal kaskların yanı sıra Girit askerlerinin özelliği olan kürk şapkalarla oluşuyordu. Askerler vücudu korumak için tunikler ve deri koruyucu bacak örtüleri giymişlerdir.

1.1.4. Antik Yunanistan'da Antin Yunan Koruyucu Askeri Giysiler

8. ve 9. yüzyıla ait korunmuş sanat eserlerine ve müzelerde sergilenen heykellerden çok sayıda çıplak figürün doğruladığına göre, Yunanlıların sadece bir kalkanla silahlanmış olarak savaşta çıplak gittikleri sonucuna varılabilir. Gerçek hayatta koruyucu giysiler, metal plakalarla güçlendirilmiş ve bacaklara giyilen tuniklerden oluşuyordu. Yunan ordusu, ağır silahlı Hoplitlerden, hafif silahlı Pilaster piyade ve süvarilerinden oluşuyordu. Hoplitler, üzerine bronz veya deri zırh giydikleri kırmızı bir tunik giyerler, dövülmüş veya dikilmiş metal aksesuarlarla kemere ulaşırlar ve kemerden koruyucu deri kayışlarla devam ederlerdi. Omuzlar yassı plakalarla korundu ve bacaklara koruyucu örtü giyilirdi.

Görsel 3: Hoplit Askerinin Görünüşü (Lendon, 2005: 72)

Görsel 4: Eski Yunan Askeri Kıyafeti (Lendon, 2005: 72)

Hafif piyade, deriden yapılmış deri çizmelere benzeyen tozluklar ve metal bir kayışla tutturulmuş kruvaze tunik veya deri giyerken omuzlarında, savaşa giderken sol omzunun üzerinden geçtikleri klamidyaya vardır (Lendon, 2005: 75).

1.1.5. Roma'daki Koruyucu Askeri Kıyafetleri

Romalılar pratik ve faydalı olan her şeyi düşmandan kabul ettikleri için zamanla Romalıların askeri kıyafetleri değişti. Roma'nın nispeten hızlı ilerlemesinin sırrı, o zamanlar güçlü ve sonunda köleleştirilmiş, sadık Roma müttefikleri haline gelen düşmanlarla ittifaklar biçiminde geldi. Roma, fethedilen topraklarda, onlar üzerinde kontrol sağlayan kolonileri başarıyla kurdu. Askeri giysiler açısından bakıldığında, zaman içinde değişmeyen pantolonlar dışında tunik ve sakız gibi giysi parçalarının değişebileceğini belirtmek ilginçtir.

Görsel 5: Roma Askeri Kıyafetleri (Dillon ve Garland, 2005: 28)

Klasik silah, metal plakalar veya tellerle süslenmiş metal kayışlardan oluşan Lorica adlı bir göğüs zırhından oluşuyordu. Komutanlar, vücudun şekline göre hazırlanmış ve zengin kabartmalarla süslenmiş metal zırhlar giyiyorlardı. Zırhın üzerine bir çeşit bezeme olan kemer takılırdı çünkü kemerin çıkarılması ceza olarak görülüyordu. Roma miğferi de deriden metale yeniden tasarlandı ve miğferin ayrılmaz bir parçası olarak yanaklar ve boyun için koruyucu parçalar vardı. Süvarilerin bir deri zırhı ve bir deri kalkanı vardı (Dillon ve Garland, 2005: 28).

1.1.6. Doğu Roma İmparatorluğunda Koruyucu Askeri Kıyafetler – Bizans

Bizans giyimi, renk ve statü özellikleriyle zenginleştirilmiş, modifiye edilmiş bir Roma giysisidir. Bizans kıyafetlerine renk, süs eşyaları ve diğer heykeller gibi hiyerarşik semboller hakimdir, bu nedenle genellikle her şeyin kesin olarak tanımlandığı, sert ve düz çizgilerle ayarlandığı giyim olarak adlandırılır. Bizanslı bir piyade metal vücut zırhı ve miğfer giyer. Demir zırh veya bronz pul en yaygın vücut zırhıdır. Ancak herkes bu tür üniformaları satın alamaz, bazıları yeterli koruma sağlayabileceği için harçlıklarını büyük bir kalkan için harcamıştır. Askerler, aile üyeleri tarafından verilen zırhları kullanmakta, hizmetini tamamlamış askerlerden zırh satın almakta veya son sayıyı tercih ederlerse veya karşılayamazlarsa üretimi durdurulan zırhlar giymekte özgürdüler. Temel elbise bol, uzun kollu bir tuniktir. Çoğu tunik boyanmamış yün, keten veya yün ve keten karışımından yapılmış olmalıdır. Zengin olan askerler kırmızı olarak kırmızı boyalı tunikleri askeri bir renk olarak kabul ettiler. Daha az yaygın renkler mavi, sarı ve yeşil olmuştur. Bacak giyimi ise çevreye bağlıydı. Soğuk iklimde uzun pantolon giyilirdi. Bağcıklı diz üstü çoraplar da kullanıldı. Daha sıcak iklimde, askerler pantolon veya pantolon olmadan alt bacak örtüleri giyerlerdi. Islak ve soğuktan korunmak için askerlerin kalın bir yün pelerini vardır. 12. ila 15. yüzyıllarda, giderek güçlenen Batı Avrupa uluslarından gelen girdilerin yanı sıra Türk etkisi de vardır.

1.2. Askeri Kıyafetlerin Özellikleri

Tekstil, çoğu askeri teçhizatın temel bileşenleridir ve silahlı kuvvetlerin organizasyonu ve operasyonları onlarsız düşünülemez. Tekstil, üniforma, çadır, yelken, eyer torbaları, şapkalar, paraşütler, erken model uçaklar, kamuflaj ağları, botlar, vücut zırhları ve daha fazlası için kullanılmaktadır.

Tekstil tarihi, Orta Çağ'dan beri askeri teçhizatın ayrılmaz unsurları olarak ele alınmaktadır. Gerçekten de tekstilin korunma için olduğu kadar silahlarda kullanılan yardımcı malzemelerde de kullanıldığı görülmektedir. Hançerler, kılıçlar, palalar vb. için kınlar genellikle kenevir kumaşı ve deri ile bir arada tutulan, birbirine yapıştırılmış ve kenarlar boyunca dikilmiş ahşaptan yapılmıştır. Ayrıca, postallar, zırh takımları, göğüs zırhları (göğüs zırhları dahil), miğferler ve güneş bluzları, sağlam tekstil astarları olmadan giyilemezler veya en azından son derece rahatsız edicidir (Galster ve Nosch, 2010: 4).

Ayırt edici işaretler söz konusu olduğunda, askeri bayraklar, renkler, standartlar ve kılavuzlar önemli hale gelmektedir. Renkler, piyadenin savaşın sıcaklığında birimini bulmasına yardımcı olmayı amaçlamıştır ve onları alayın saflarında bir araya getirme ritüeli, onların neye benzediğini bilmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Holmes, 2001: 210).

Tekstilin askeri kullanımındaki yerinde, çoğunluğunun düşüncesi üniforma ile özdeşleştirmektir. Savaş birimleri her zaman üniforma giymemiştir, ancak tarih boyunca öldürme ve hayatta kalma ihtiyacından kaynaklanan bazı 'kıyafet kuralları' gözlemlenebilir. Ayrıca, dostu düşmandan ayırma ihtiyacı, üniforma görünümünü yeterli kılar ve bu nedenle, erken modern zamanlardan günümüze kadar geçen yıllar boyunca, ulusal veya alaylı tekdüzelik giderek daha yaygın hale gelmiştir.

Tarihsel olarak, bir ülkenin askerlerini donatmanın en iyi yolu büyük bir endişe kaynağıydı. Devletler ve hükümetler, askerin performansını ve konforunu artırmak ve savaş sırasında hayat kurtarmak için askeri üniformaların geliştirilmesine büyük yatırımlar yaptılar. Çağdaş askeri giysilerin temel özellikleri şunlardır: dayanıklılık, kurşun direnci, kamuflaj, konfor, nem yönetimi, sıcaklık düzenlemesi, hava koşullarına dayanıklılık, hafiflik, koruyucu özellikler, alev direnci, kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer koruma, ultraviyole koruma, estetik askeri kıyafetlerin çekiciliği ve askerlerin morali üzerindeki etkisi olmuştur. Çekici erkeksi tasarımın hem halkın hem de askerlerin morali üzerinde bir etkisi olduğu geçmişteki askeri liderler için bilinen bir durumdur (Galster ve Nosch, 2010: 3).

Tekstil tabanlı askeri teçhizatın stratejik tedariki, askeri ekonominin genellikle gözden kaçan bir yönü gibi görünmektedir ve genellikle, geniş, üretken ağlara rağmen nispeten

bölgümlere ayrılmış, merkezi olmayan ağıları takip eder ve daha az sermaye-yoğun üretim yöntemleri içerir. Askeri bir ekonominin ve imalatın nasıl tersaneler, dökümhaneler veya silah depolarıyla sınırlı olmadığını göstermek hayati önem taşımaktadır; gerçekten de tekstil imalatçılarını, yelkenlileri ve kunduracıları da kapsamaktadır (Wilson, 2001: 310). Özellikle, tekstil üretimine ve buna eşlik eden teknolojik ilerlemeye ve bunun askeri organizasyona entegrasyonuna ve üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Tekstil-askeri bağlantının hayati bir yönü, giysilerin rollerin ve görünümünün tanımlanmasına katkıda bulunduğı silahlı kuvvetler ve sivil dünyanın arayüzüdür.

BÖLÜM 2: TANZİMAT DÖNEMİ VE DEĞİŞİMLER

2.1. Islahat Hareketleri

Tanzimat, Mahmud'un oğulları I. Abdülmecid (1839-61 yılları arasında hüküm sürdü) ve Abdülaziz (1861-76) döneminde ilan edilen bir dizi Osmanlı reformuna verilen isimdir. Bu reformların en bilinenleri Gülhaneli Hatt-ı Şerif (“Gül Odası Asil Fermanı”; 3 Kasım 1839) ve Hatt-ı Hümayundur (“İmparatorluk Fermanı”; 18 Şubat 1856).

Tanzimat, birçok araştırmanın konusu olmuştur. Birçok Batılı yazar, reform vaatlerini sadece kritik anlarda Avrupa'nın diplomatik desteğini kazanmak için bir Osmanlı arzusu olarak reddetmiştir. Aslında Tanzimat'ın bazı özellikleri böyle bir görüşü destekliyor gibi görünmektedir. Hristiyan tebaa için eşitlik vaatleri her zaman uygulanmamıştır. Örneğin, 1855'te gayrimüslimler tarafından ödenen cizye vergisini sona erdirmek ve orduya girmelerine izin vermek önerilmiş, ancak cizye vergisi sadece daha yüksek bir oranda alınan yeni bir muafiyet vergisi ile değiştirilmiştir. Hristiyanlar ordudan dışlanmışlardır. Reform duyurularının zamanlaması krizlerle çakışmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı, Osmanlıların Avrupa yardımına ihtiyaç duyduğu zamana denk gelmiştir.

Bununla birlikte, Tanzimat'ın bu görüşü, amacının yanlış anlaşılmasına dayanmaktadır. Esas olarak Osmanlı Hristiyanlarının koşullarını iyileştirmekle ilgilenen Avrupalılar, önce Tanzimat'ın bu amaca yönelik görünen unsurlarına baktılar (Örneğin, 1839 Tanzimat Fermanı'nda bireysel özgürlük, baskıdan kurtulma özgürlüğü ve yasa önünde eşitlik ilkelerinin bir ilanı ve 1856 Islahat Fermanı'nın Hristiyanların haklarıyla ilgili bir bölümüdür). Ancak Osmanlılara göre reformun amacı Osmanlı Devleti'ni korumaktır. Her ne kadar Osmanlılar Avrupalı güçlere ve kendi gayrimüslim tebaalarına bazı tavizler vermeyi gerekli bulsalar da ve bazı Tanzimat devlet adamları eşitliği nihai bir hedef olarak görselerde, modernleşme için kaynakların seferber edilmesini sağlayan devleti koruma arzusu bulunmaktadır.

Bu nedenle, merkezi reformlar ordudaydı, özellikle 1842 ve 1869'daki büyük yeniden yapılanmalar (İkincisi başarılı Prusya zorunlu askerlik sisteminin modelini takip ediyordu); idarenin hem merkezde hem de taşrada ve toplumsal yapı içinde yer alan eğitim ve hukuktaki değişikliklerle reformlar yapılmıştır.

2.1.1. Eğitimde Reform

Reformlardan önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim bir devlet sorumluluğu olmayıp çeşitli milletler tarafından sağlanmaktaydı. Müslümanların eğitimi ulemaya tarafından kontrol ediliyor ve dine yöneliyordu. Sisteme ilk giriş, deniz mühendisliği (1773), askeri mühendislik (1793), tıp (1827) ve askeri bilim (1834) kolejlerinin kurulmasıyla yapılmıştır. Bu şekilde, ordu için uzmanlar üretmek üzere geleneksel sisteme özel Batı tipi eğitim aşılanmıştır. Diplomatlar ve yöneticiler için çeviri bürosu (1833) ve devlet hizmeti okulu (1859) dahil olmak üzere benzer kurumlar kurulmuştur. İkincisi 1877'de yeniden düzenlenmiş ve sonunda Ankara Üniversitesi'nin siyaset bilimi bölümü ve yüksek memurlar için büyük eğitim merkezi olmuştur.

1846'da devlet eğitimi için ilk kapsamlı plan ortaya atılmıştır. Hepsi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak, üniversite seviyesine giden ilk ve orta dereceli okullardan oluşan eksiksiz bir sistem sağlanmıştır. 1869'da başlatılan daha da iddialı bir eğitim planı, ücretsiz ve zorunlu ilköğretim için sağlanmıştır. Her iki plan da parasızlık nedeniyle yavaş ilerlemiş, ancak sistematik, laik bir eğitim programına doğru gelişmenin gerçekleşebileceği bir çerçeve sağlamışlardır.

1914'e gelindiğinde, büyük çoğunluğu küçük, geleneksel ilkokullar olmasına rağmen, 36.000'den fazla Osmanlı okulu vardır. Devlet sisteminin gelişimine, verilen eğitimin Osmanlı okullarından daha modern olduğu gayrimüslim millet okulları arasındaki ilerleme örneği yardımcı olmuştur. 1914'e gelindiğinde, bunlar arasında yaklaşık 185.000 öğrencisi olan 1.800'den fazla Yunan okulu ve 81.000'den fazla öğrencisi olan 800 Ermeni okulu vardır. Gayrimüslimler de imparatorluktaki yabancı misyoner grupları tarafından sağlanan okulları kullandılar. 1914'e gelindiğinde 675 ABD, 500 Fransız Katolik ve 178 İngiliz misyoner okulu vardı ve bunların 100.000'den fazla öğrenci vardı. Bu yabancı okullar arasında Robert Kolej (1863'te kuruldu), Suriye Protestan Koleji (1866); daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi ve Saint-Joseph Üniversitesi (1874) gibi ünlü kurumlar kurulmuştur.

2.1.2. Hukukta Reformlar

Hukuk, büyük ölçüde, çeşitli milletlerin de sorumluluğundaydı. Kapitülasyonlar, yabancıları ve yabancı konsolosların koruma sağladığı Osmanlı vatandaşlarını ceza hukukunun uygulanmasından muaf tutulmuştur. Tanzimat reformcularının hukuk reformunda ve yasal prosedürde iki amacı vardı: Osmanlı hukukunu Avrupalılar için kabul edilebilir kılmak, böylece Kapitülasyonlar kaldırılabilir ve egemenlik geri kazanılabilir ve geleneksel İslam hukuku çağdaştırılabilir. Çabaları, bir ticaret kanununun (1850), bir ticari usul kanununun (1861), bir denizcilik kanununun (1863) ve bir ceza kanununun (1858) ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Fransız etkisi, 1870-76 medeni kanununda olduğu gibi, bunlarda da baskın çıkmıştır. Yasalar giderek artan bir şekilde, ulemanın kontrolü dışındaki yeni devlet mahkemelerinde uygulanmıştır. Başlangıçtaki amaçlara ulaşamamalarına rağmen, gelecekteki başarının temelini oluşturdular.

2.1.3. Reformların Önündeki Engeller

Tanzimat reformları istikrarlı bir şekilde modernleşme ve merkezileşme yönünde ilerlemiştir. Reformcular parasızlık ve vasıflı adamlar yüzünden eksik kalmış ve reformcuların imparatorluğun temel İslami karakterini yok ettiğini savunan ve reformun ilerlemesini sık sık durduran gelenekçiler tarafından karşı çıkmışlardır. Bu arada merkezileşme, Osmanlı'nın 1853'te Bosna ve Karadağ'da iktidarı geri alma girişimini engelleyen, 1861'de Lübnan Dağı'na özerklik verilmesini zorlayan ve Osmanlıların Girit'teki bir isyanı bastırmasını önlemek için müdahaleyi düşünen ancak sonunda reddeden büyük Avrupalı güçlerin müdahalesiyle yavaşlamıştır. 1868'de, İngiltere ve Fransa, Kırım Savaşı sırasında Osmanlıların Rus baskısına direnmesine yardımcı olmasına rağmen, Osmanlılar barış anlaşmasından gerçek bir fayda elde edemediler. Yeni düzenlemeler prensliklerin birleşmesine (1859) yardımcı olmuş ve bağımsız Romanya'nın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

2.1.4. 1875-78 Krizi

Tanzimat reformcularının başarısı, ironik bir şekilde, merkezileşmenin sultanın gücü üzerindeki kontrolleri kaldırmasıyla sistemik bir zayıflık yaratmıştır. Ali Paşa'nın

ölümünden sonra Abdülaziz, sınırsız otoritesini o kadar kötüye kullanarak 1875-78'de büyük bir krize neden olmuştur.

1873'teki kuraklık ve 1874'teki seller, 19. Yüzyılda Balkanlar'da yayılmış olan bir toprak tutma sisteminin artan yüklerinden ve 1869 askeri yeniden yapılanmasından kaynaklanan artan vergilendirme ve zorunlu askerliğe karşı daha fazla sorumluluktan zaten rahatsız olan Osmanlı köylülüğü arasında yaygın bir hoşnutsuzluk ve hatta kıtlık yaratmıştı. Vergilendirme yükü, Osmanlı borç yükü tarafından ağırlaştırılmıştı. İlk Osmanlı dış kredisi 1854'te; 1875'e gelindiğinde, nominal kamu borcu 200 milyon sterlindi, yıllık faiz ve amortisman ödemeleri ise milli gelirin yarısından fazlası olan 12 milyon sterlindi. Bununla birlikte, Osmanlılar yıllık yükümlülüklerinin sadece yarısını karşılayabildiler, çünkü 1873'teki bir dünya mali krizi yeni kredi elde etmeyi zorlaştırmıştır.

Balkanlar'daki hoşnutsuzluk, Sırbistan ve göçmen Slav örgütleri tarafından desteklenen milliyetçi ajitasyonla körüklenmiştir. Büyük ölçüde Hristiyan köylülerin Bosna-Hersek'te (Temmuz 1875) ve Bulgaristan'da (Ağustos 1876) Müslüman beyliklere karşı ayaklanmalarıyla sonuçlanmıştır. Osmanlı'nın ayaklanmaları bastırma çabaları, Sırbistan ve Karadağ ile savaşa (Temmuz 1876) ve Avrupalı güçlerin Osmanlı reformlarını zorlama girişimlerine yol açmıştır.

Avrupalı güçler arasında anlaşma olmayınca ve Osmanlılar Rusya'nın taleplerini reddedince Rusya tek başına hareket etmeye karar vererek savaş ilan etmiştir (24 Nisan 1877). Savaş, Osmanlılar için yenilgiyle sonuçlandı. Ancak Plevne'deki beklenmedik direnişleri (Modern Plevne, Bulgaristan; Temmuz-Aralık 1877), İngiltere liderliğindeki diğer Avrupalı güçlerin müdahale etmesine izin vermiştir. San Stefano Antlaşması'na (3 Mart 1878) göre, Osmanlılar Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığını tanıyacak ve topraklarını onlara bırakacak, özerkliği geniş bir yeni Bulgaristan devletine teslim edecek, Dobruca'da (Karadeniz'in batısında) ve Doğu Küçük Asya'da toprakları Rusya'ya bırakacak, çeşitli idari reformlar yapacak ve tazminat ödeyecektir.

Diğer Avrupalı güçlerin diplomatik baskısı, Berlin Kongresi'nde (Haziran-Temmuz 1878) bu şartların değiştirilmesine yol açmıştır. Büyük değişiklikler, büyüklüğü önemli ölçüde küçültülen ve iki bölüme ayrılan özerk Bulgaristan ile ilgiliydi; kuzey

kısmı siyasi ve güney (Doğu Rumeli) idari özerkliğe sahipti. Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı tanındı, ancak toprak kazanımları çok azaldı. Rusya, Küçük Asya'daki Kars ve Batum'u almaya devam etmiştir. Avusturya-Macaristan'a Bosna-Hersek'in ve Sırbistan'ın stratejik bölgesi Novi Pazar'ın kontrolü verilmiştir. Aynı bir sözleşme ile Kıbrıs İngiliz egemenliği altına alınmıştır.

Anlaşma, Osmanlılar için büyük bir yenilgiydi. Doğu Rumeli, 1885'te Bulgaristan ile birleştiğinde kısa sürede kaybedildi. Avrupa'daki Osmanlı toprakları Makedonya, Arnavutluk ve Trakya'ya indirgenmiş ve Avrupa etkisi yeni boyutlar kazanmıştır. İngiltere şimdi Asya eyaletlerindeki hükümet reformlarını denetlemeyi önermiş, ancak bu II. Abdülhamid (1876-1909 yılları arasında yönetildi) tarafından ustaca hayal kırıklığına uğrattırılmıştır. Buna ek olarak, Osmanlılar kısa sürede yeni mali kontrolleri kabul etmek zorunda kaldılar. Muharrem Kararnamesi (Aralık 1881) ile Osmanlı kamu borcu 191 milyon sterlinden 106 milyon sterline düşürüldü, bazı gelirler borç servisine tahsis edildi ve ödemeleri tahsil etmek için Avrupa kontrolündeki bir örgüt olan Osmanlı Kamu Borçları İdaresi (OPDA) kuruldu.

OPDA daha sonra Osmanlı işlerinde önemli bir rol oynadı, diğer gelirlerin toplanmasında ajan olarak ve yatırım fırsatları arayan Avrupalı şirketlere aracılık etti. Bununla birlikte, etkisi abartılmamalıdır. OPDA, Osmanlı siyasi kontrolü altında kaldı ve varlığı, Osmanlıların Abdülhamid dönemi boyunca yıllık 3 milyon sterlin oranında borca katkıda bulunmalarını sağladı; geri ödemelerin yükü de ülkenin kaynakları üzerinde büyük bir boşaltma değildi. Ancak Avrupa kontrolündeki bankaların faaliyetleri ve Kapitülasyonların Osmanlılara getirdiği tarife sınırlamaları ile birlikte ele alındığında, sonuç, Osmanlı'nın kaynakların tahsisine rehberlik etme kabiliyeti üzerinde belirgin bir kısıtlama olmuştur.

2.2. Tanzimat Dönemi ve Osmanlı Yönetimi

Tanzimat Fermanı, İmparatorluğun kendine özgü yönetim sisteminde birçok değişikliğe yol açabilecek yasal düzenlemelerden oluşmamakta, ancak bu tür yasal düzenlemelerin önünü açmıştır. Fermanla birlikte uygulamaya konulan bu düzenlemeler, bir “Osmanlı toplumu” yaratmaktan çok mevcut sistem içerisinde bir ikilik yaratmıştır. Söz konusu ikiliğin Osmanlı Devleti'ndeki tüm değişimlerin salt iyileştirme niteliğinde olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çünkü ferman

sonrası yapılan düzenlemeler sistemde önemli değişiklikler getirmeyip eski sisteme eklemeler yapmıştır (Çifci, 2019: 18).

Tanzimat Dönemi, 3 Kasım 1839'da Gülhane Fermanı'nın ilanıyla başlar ve 1876 yılına kadar sürer. Kelimenin kendisi “örgütlenme”, “düzenleme”, “yapılandırma” ve “yeniden düzenleme” anlamlarına gelmektedir. Tanzimat Fermanı'nın niteliğine ilişkin birçok yorum bulunmaktadır. Ancak genel kanı, fermanın bir anayasa, kanun veya sözleşmeden ziyade, hükümdarın kendi yetkileri ile halkın hakları arasındaki ilişkiyi değiştirmeyi vaat eden bir berat olduğu yönündedir. Bu açıdan fermanın hürriyete giden yolu açmadığı, sadece bu yolun varlığını kabul ettiği söylenebilir. Ancak bu bile fermana Tanzimat-ı Hayriye denilmesi için yeterli olmuştur. Bu bakımdan Tanzimat Fermanı ile nelerin değiştiği sorusuna kapsamlı bir cevap bulmak için Ferman'ın ilanına zemin hazırlayan II. Mahmut olmuştur.

Tanzimat Fermanı'nın hazırlanması, Osmanlı Devleti'nin köklü diplomatlarından Mustafa Reşit Paşa'nın diplomatik ilişkilerden edindiği izlenimlere dayanmaktadır. Görevleri sırasında, başta Batılı devletler olmak üzere yabancı ölkelerin yönetici ve yöneticileriyle fermanın ana içeriğini tartışmıştır. Mustafa Reşit Paşa'ya bu konuda akıl hocalığı yapan ve özellikle danıştığı kişi İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin İstanbul Büyökelçisi Lord Stratford Canning'dir. Nitekim Büyökelçi Canning'in can ve mal güvenliğine önem verilmesi konusundaki tavsiyesi, Gülhane Fermanı'nın özünü oluşturmuştur (Çifci, 2019: 19).

Ferman, 3 Kasım 1839 yılında, Mustafa Reşit Paşa'nın okumasıyla Gülhane Meydanı'nda ilan edilmiştir. Bildirgesi sırasında İstanbul'daki elçiler, gayrimüslim cemaat liderleri, bakanlar, esnaf ve sanatkâr derneklerinin temsilcileri, ulema ve üst düzey devlet görevlileri hazır bulunmuş ve ferman resmen müttelik devletlere tebliğ edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın tebliği, Osmanlı Devleti için bir kırılmayı beraberinde getirmiştir. Bu kırılma hiç şüphesiz İmparatorluğu modern değerlere yaklaştırmıştır. Bu bakımdan ferman ile modern değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi, onun modern devlet teorisi içindeki yerinin tespit edilmesi için gerekli görönmektedir.

Modern Devlet Kuramında Tanzimat Fermanı: Değişimler ve Yansımalar

Modern devlet kavramı ve pratiği Batı kökenlidir ve modern devlet geleneksel devlette olduğu gibi doğal veya manevi bir ardılık üzerine kurulmamıştır. Modern devlet, geleneksel devlete karşı konumlanmış bir devlet yapısı olarak değerlendirilebilir.

Modern devletin yapay bir yönü ve fiziksel, rasyonel ve yasal özellikleri vardır. Bu özelliklerinden hareketle modern devlet “meşru güç ve şiddet (Polis, ordu, jandarma) tekelini elinde bulunduran, yeryüzünde belirli ve sınırlı bir yer kaplayan (Sınırlarda) mekanik bir örgütlenme olarak tanımlanabilir. Buna dayalı işlevsel bir yapı (Bürokrasi), tek bir karar organı ve birliği ile bu birliği sınırları dışında da uluslararası kurallara uygun olarak kullanabilme kapasitesi (Egemenlik), rasyonellikle mümkün olan en geniş ölçüde sınırlı ve yetkilidir (Poggi, 2009: 116). Bu tanımdan hareketle Tanzimat Fermanı ile günümüz bağlamında sınırların çizildiği, çağdaş bir egemenlik inşasının gerçekleştiği, şiddetin tekelleştirildiği, modern bir bürokratik yapının olduğu, rasyonel bir düzenin kurulduğu söylenemez. Mevcut standartlara uygun hale getirilmesi veya “Osmanlılık” bilincinin oluşturulmasıdır. Ancak konjonktürel açıdan bakıldığında bu olgulara yönelik bir eğilimin olduğu iddia edilebilir.

Modern devletin hukukî temellerine atıflarda bulunan ferman metni incelendiğinde üç husus ön plana çıkmaktadır (Çifci, 2019: 22):

- (I) Can ve haysiyet emniyeti;
- (II) Vergilendirmede adalet ve eşitlik;
- (III) Zorunlu askerliğin anlamı ve süresi.

Bu üç unsur şu şekilde açıklanabilir:

(I) Can, mal ve haysiyet güvenliği: Modern devletlerde devlet ile birey arasındaki ilişkiler kurallarla belirlenir. Bu kuralların birinci şartı, devletin her bir bireye eşit mesafede durmasıdır. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı'ndaki bu madde kanunlarda yer almamakla birlikte Osmanlı tebaasını eşit saymaktadır. Unutulmamalıdır ki, bu madde aslında İmparatorluk içindeki gayrimüslim tebaaya mahsustur.

(II) Vergilendirmede adalet ve eşitlik: Fermanda, vergi mükellefinin iyi niyetli olmaması durumunda kendi çıkarlarını gözeticeği ve bütün eylemlerinin adaletsizlik ve zulümden başka bir şey olmayacağı, Fermanın ilanından hemen sonra, her şahıs, gayrimenkulleri ve mali imkânlarına göre vergilendirilecek, devletin deniz ve silahlı kuvvetleri ile diğer alanlara yönelik harcamalar esas alınarak belirlenecek, sınırlandırılacak ve yürütülecektir. Bu bağlamda ferman ile vergilendirme konusundaki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin temelini atıldığı görülmektedir.

(III) Zorunlu askerliğin şekli ve süresi: III. Selim döneminden itibaren askeri alanda yapılan reformlar ve yeni bir ordu fikri Tanzimat döneminde güçlenmiştir. Kişinin medeni durumuna bakılmaksızın zorunlu askere alınması birçok yanlış ve uygunsuz uygulamaya yol açmıştır. Mahmud döneminde zirveye ulaşan bu uygulamalar, 12 yıllık uzun askerlik dönemi ile birlikte toplumda büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Buradan hareketle Tanzimat Fermanı'nın bu uygulamaları geride bıraktığını ve “insan onuru”na uygun bir uygulama alanı yarattığını söylemek mümkündür. Bu üç yönden de anlaşıldığı üzere ferman eşitlikçilik koşulunu ön plana çıkarmaktadır. Ferman, bu konuda yasal düzenlemelerin de yapılmasını sağlamıştır. Ayrıca modern devletlerdeki zorunlu askerlik politikalarının bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından da benimsendiği söylenebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki zorunlu askerlik uygulamaları ve zorunlu askerliğe ilişkin metinde yapılan açıklamalar ve değişiklikler zorunlu askerliği daha çekici ve kabul edilebilir kılmaktadır.

Modern devletin bir diğer özelliği de bürokrasidir. Bürokrasi kelimesi, Fransızca büro ve masa başı işleri anlamına gelen “büro” kökü ile idare, yönetim veya teftiş anlamına gelen Antik Yunanca “cratus” ekini bünyesinde barındırmaktadır. Geleneksel devletlerde de bulunmasına rağmen modern devlet bürokrasisinden farkı itici gücün sorumluluk duygusu olmasıdır. Ancak modern devletlerde bürokrasi açısından teknik sorumluluğun manevi yönü ve bireyselliği hiçe sayarak ahlaki sorumluluğun yerine geçtiği bilinmektedir (Nişanyan, 2018: 120). Bu bağlamda Tanzimat Fermanı'nın çığır açtığını söylemek makul olabilir. Hatta bu durum ileride padişahın saltanatına bile tehdit teşkil edecektir. Bu bakımdan Mardin'e göre Tanzimat dönemi bürokratları, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi ihtişamını ancak kendilerinin yeniden kazanabileceklerine inanıyorlardı.

Tanzimat Fermanı ile teknik olarak sorumlu modern bir devlet bürokrasisinin tam olarak kurulması sağlanamamışsa da merkezi bir bürokratik gücün ve yeni bir bürokratik seçkinler grubunun yaratıldığını söylemek mümkündür. Tanzimat’la birlikte ortaya çıkan bu yeni Türk (Osmanlı) eliti, özellikle Mustafa Reşit Paşa ve onun izinden gidenler, tek kurtuluş yolunun medeniyet olduğuna inandılar ve bunu başarabilecek tek halk olarak kendilerini gördüler (Çifci, 2019: 16). Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nde modern devlet olgusunun Tanzimat Fermanı ile ortaya çıktığı ve geliştiği söylenebilir.

Modern egemenlik, modern devleti görünür kılan bir olgudur. Bu nedenle her iki kavram da aynı döneme dayanmaktadır. Ayrıca egemenliğin modern/politik/hukuksal formülasyon sürecinin birincil kurucu kavramı olduğunun altı çizilmelidir. Tanzimat Fermanı yukarıda da belirtildiği gibi modern devletin bir özelliği olan egemenlik kavramı ve uygulaması temelinde incelendiğinde, merkezi ve yarı-ulusal egemenlik kurmaya yönelik önemli çabalar görülmektedir. Bu bağlamda zorunlu askerlik ve merkezi bürokrasiye ilişkin çabalar, egemenliği tam ve sınırsız bir şekilde kullanma kapasitesinin kazanılması için atılan adımlar olarak değerlendirilebilir (Akal, 2005: 325).

Egemenliğin bir türevi olan “sınırlar”, modern devletlere ilişkin bir başka argümanı oluşturmaktadır. Geleneksel devletlerin kesin olarak belirlenmiş sınırları yoktur, ancak sınırları vardır. Sınırlar, merkezin ve siyasi otoritenin dağınık veya zayıf olduğu bir devletin çevre bölgelerindeki bir alanı ifade eder. Modern bir devletin sınırları ise egemenliğin sınırlarıdır. Modern devlet, sınırlarının dışında ne kadar uluslararası hukuk kuralları ile sınırlandırılmışsa, içinde de “iktidar tekeli” olma hakkını saklı tutar (Giddens, 2005: 73). Bu bağlamda, Tanzimat Fermanı'nın dış sınır çizmemesine karşın, ferman sonrasında hazırlanan Vilayet Teşkilat Kanunu yerel sınırların belirlenmesi sürecini başlatmış ve giderek merkeze bağlılık oranlarını artırmıştır.

Modern devletler “tek tip insanlar” üzerine kuruludur. Modern devlet kavramının ortaya çıktığı Batı'da “tek tip halk” projesi sorun yaratmazken, daha sonraki bir aşamada modernleşen ve modern devleti “taklit eden” birçok devlet için önemli ölçüde sorunlu olmuştur. Bu bağlamda Tanzimat dönemi reformlarına bakıldığında, özellikle kamu yönetimi reformları ile belirli bir uzmanlaşmanın hedeflendiği görülmektedir. Bu bağlamda 1838'de kurulan ve 1854'te ikiye ayrılan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı

Adliye (Yargıtay ve Danıştay'ın yerine geçen) kendine has özelliklere sahiptir. Ayrıca 1860 yılında kurulan Şura-yı Devlet de bu konudaki örneklerden biridir (Çifci, 2019: 19). Tanzimat dönemi, modern devletlerde ortaya çıkan eğitim metodolojisinde standardizasyon politikalarına da tanık olmuştur. Nitekim modern devlet çerçevesinde statüko dışındaki tüm paradigmaların tasfiyesini hedefleyen ve devletin “birey” yetiştirme yeri olarak görülen eğitim kurumları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tanzimat dönemindeki bazı örnekler Mekteb-i Harbiye (Askeri okul), Mekteb-i Tıbbiye (Tıp okulu) ve Mühendishâne'dir (Mühendislik okulu).

Tanzimat Fermanı modern devlet kapsamında “siyasi katılım” ve “siyasal birlik” kavramları üzerinden değerlendirilebilir. Siyasal katılım, esasen bireyin bireycilikten uzaklaşması ve siyasal yapıyla bütünleşmesiyle başlamaktadır. Siyasi birlik ise aslında bir irade göstergesidir. Bir toplum, var olma iradesine sahip olmadıkça siyasi birliğe ulaşamaz. Politik temel bir kavramdır. Politik olanın özelliği, üstün bir kriter olarak belirleyici yönünden kaynaklanır. Buradan hareketle Tanzimat Fermanı'nın temel amacı siyasi birlik oluşturmak olmasa da siyasallaşma sürecinde bir kırılmaya neden olduğunu söylemek mümkündür. Bunun en bariz örneği fermana kısmen verilen “eşit birey” tanımıdır. Fermanın tasvir ettiği bu eşitlik senaryosu, hiç şüphesiz modern devletin niteliklerinden biridir. Ancak modern devletin bir başka yansıması da seküler (Dünyevi) yaşam tarzı olarak verilebilir (Bezci, 2006: 52). Bu bağlamda Tanzimat Fermanı'nın yarattığı şartlar ile laiklik arasındaki ilişkinin incelenmesi fermanın modern devlet teorisi içindeki yerinin anlaşılması açısından faydalı olabilir.

İnovasyon, modern dünyada özellikle son yıllarda hem akademik hem de iş hayatında oldukça sık karşılaştığımız önemli kavramlardan biridir. Bu kavram, çağdaş sanattan işletmeye birçok alanda kilit bir bileşen haline geldi. Bu bağlamda inovasyon kavramı kısa sürede yaygınlaşmış ve işletmelerin sorunlarını çözebilecekleri önemli bir kavram haline gelmiştir. İnovasyon süreçleri, tüm toplumlarda hem sosyal hem de ekonomik açıdan son derece önemli değişikliklere yol açtığı için hükümet stratejileri tarafından teşvik edilmekte ve desteklenmektedir (Altun, 2007: 7). İnovasyon sayesinde iyileştirme ve inovasyon bir arada yaşanır. İnovasyon sürecinin iş dünyasında tam olarak test edilebilmesi için beş kombinasyonun birleştirilmesi gerekir. Bunlar (Schumpeter, 1934: 66):

- Yeni hammadde kaynaklarının temini
- Yeni pazarlara ve pazarlara açılmak
- Yeni ürünlerin üretimi
- Yeni üretim yöntemlerini tanıtmak

2.3. Tanzimat Döneminde Islahat Hareketleri ve II.Mahmut Dönemi

1808 yılında Osmanlı Devleti başına geçen II. Mahmut, 31 sene boyunca padişahlık yapmış ve 1839 yılında, 54 yaşındayken verem hastalığından vefat etmiştir.

II. Mahmut, kişiliği ve yaptığı reformlarla dağılma aşamasına gelen imparatorluğu kurtarmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'ni yeniden düzenlemek için bütün eserlerinde batı tekniklerinden ve kültüründen yararlanmıştır (Öztuna, 1994: 116). Bu sayede hızla dağılmaya başlayan Osmanlı Devleti'ni bir süre daha ayakta tutmayı ve ömrünü uzatmayı başardı. II. Mahmut çalışkan, cesur, ağırbaşlı, monarşinin geleneksel hakimiyetinden vazgeçmek istemeyen, ihtişamı, Avrupai örf ve adetleri seven, olaylardan aşırı derecede öfkelenen, mağrur bir padişattır. Devlet işlerinin inceliklerini bilir, görevlerini bıkmadan usanmadan yerine getirir ve birçok işin başarıya ulaşmasında bu kovuşturmanın payı büyüktür. Bu amaçla kıyafet değiştirerek ve halkın arasında yürüyerek de tatbikatlar yapmıştır. II. Mahmut, amcası olan III. Selim ile birlikte hareket etmiş ve amcasından etkilenmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin o günkü şartlarda bulunduğu zor duruma müdahale etmek ve çözüm üretmek için batı devletlerinde yapılan yenilikleri düzenleyerek ve hayata geçirerek devleti kurtaracağına inanmıştır.

Çocuk sahibi olamayan III. Selim'in kendi oğlu gibi büyüttüğü Sultan Mahmut, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumu, imparatorluğu kurtarmak için yapılması gereken reformların yapısını ve niteliğini ondan öğrenmiştir. Yüzyıllar boyunca biriken yolsuzluk koca bir imparatorluğu çöküşün eşiğine getirdiğinde hükümdar olan Sultan Mahmut, bu çöküşü durdurmak için otuz bir yıl mücadele etmiştir. Dışarıda Osmanlı'yı bir an önce yok etmeyi amaçlayan Rusya'nın saldırıları ve diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı mirasından bir şeyler alma entrikaları, bundan yararlanarak bağımsız bir devlet kurma hayallerinin yarattığı isyanlar bulunmaktadır. Hükümet merkezinin zayıflığından, II. Mahmut'un uğraşmak zorunda kaldığı tehlikeli

ve korkunç olayların başında gelmiştir. Buna rağmen Sultan Mahmut, tüm olumsuz gelişmeler karşısında soğukkanlılığını korumuş, devletin ve milletin bekası için faaliyetlerine aralıksız devam etmiştir (Yıldırım, 2006: 44).

II. Mahmud, III. Selim'in isteyip de uygulayamadığı askerlik dışındaki alanlarda da reformizmle uğraşmıştır. Bu yüzden II. Mahmut'un reform alanında yeni bir çığır açtığı kabul edilmektedir (Kunt ve Akşin, 2000: 93). II. Mahmut'un yaptığı reformlar, Tanzimat çalışmalarına büyük bir destek olmuştur. Kendi görev ve mesleklerinden başka her şeyle meşgul olan bazı kimseler padişahları yanıltarak rüşvet ve iltimasa sebep olunca devlet hep zarar görmüştür. Bütün bunları düzeltmek, hak ve sorumlulukları eşit olarak dağıtmak, dış düşmanlara karşı din ve millet yararına çalışmak, eğitilmiş ordular ve donanmalar hazırlamak isteyen padişahlar, bu tür olumsuz tavır ve çabalara yenik düştüler. Bu tür olaylarda hüküm süren Sultan II. Mahmut da devletin bu kanayan yarasına parmak basmak istemiş ve yapılması gerekeni ciddi bir şekilde ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nde reform düşüncesi, devletin askeri alan başta olmak üzere diğer tüm alanlarda yetersiz kalması sonucu ortaya çıkmıştır (Zakıa, 1999: 250).

Vak'a-i Hayriye öncesi ve sonrası olmak üzere iki bölümde değerlendirilen saltanat döneminin ilk bölümünü hazırlık dönemi, ikinci bölümünü ise reform dönemini oluşturmaktadır. İlk dönemlerde hep yeniçerilerin tehdidi altında hüküm süren Sultan Mahmut, ikinci dönemde aldığı radikal kararlar, devletin kurulması ve yönetilmesi için başlattığı müesseselerle Türk tarihinin en büyük padişahlarından biri olarak seçkin yerini almıştır. Fikri taassuptan nefret eden padişah, saltanat haklarının çoğundan gönüllü olarak vazgeçerek Tanzimat hareketini başlatmış ve kendisinden sonra da devam edecek reformların öncüsü olmuştur (Özcan, 1995: 13-16).

II. Mahmut, reform başlamadan önce çok dikkatli bir şekilde planlanması ve korunması için devlet içinde yeterli desteğin oluşturulması gerektiği görüşündeydi. III. Selim ve Alemdar Mustafa Paşalar, askeri reform karşıtları tarafından kurdukları ordularla birlikte yok edildiğinden, Sultan Mahmut 1808-1826 yılları arasında köklü bir reform girişiminde bulunamadı (Yaramış, 2002: 15). Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Sultan Mahmut'un yaptığı reformlar önceki dönemden farklıydı. Bu dönemde batılılaşmaya yatkın devlet adamlarının da rol oynadığı muhakkaktır (Yıldırım, 2006: 38).

2.3.1. Osmanlı Devleti Askeri Yapısı İçinde Tanzimatın Yeri

Tanzimat Fermanının getirdiği yenilikler ile Tanzimat öncesi ve sonrasının büyük askeri değişiklikleri bir bütün oluşturur. Ayrıca, askeri konulardaki bu yenilenmelerin etkisi, zorunlu olarak askeri alanda kalmamış ekonomik, sosyal ve politik alanlara yansımış, bu alanlarda da büyük yapısal değişikliklere sebep olmuştur. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nde askeri yapılanma toprak mülkiyeti ve diğer idari kurumlarla birarada, birbirine bağımlı olarak gerçekleştirilmiştir.

2.3.1.1. Osmanlı Devleti Ordusu

Ordu, Türkçe'de kelime anlamı hakanın karargahı demektir. Divanı Lügati Türk kitabında "Hakanın oturduğu şehir", ayrıca Dede Korkutta da han ve bey karargahı şeklinde ifade edilmektedir. 15. Yüzyıl sonrasında bugünkü anlamında kullanıma başlanmıştır (Weili, 2021 : 25).

Osmanlı Devleti ordusunun dört dönemde incelenmesi olarak benimsenmiştir. Bunlar; Uç beyliği dönemi, İmparatorluk ordusu dönemi, İmparatorluk ordusunun bozulma dönemi ve Modernleşme dönemleridir. Tanzimat, İmparatorluk ordusunun bozulma döneminin sonuna ve Modernleşme döneminin başına rastladığı için ayrıca önem taşımaktadır. Modernleşme döneminin en önemli hareketlerinden birisi ordunun okullaşmasıdır. XIX.uncu yüzyıl sonlarında artık askerlik mesleğine yönelik sistemli bir eğitim (As.Rüştiye, As. İdadi, mühendishaneler, Harbiye, Harp Akademisi) verilebiliyordu. Bu sistem içerisinde yetişenler I. Dünya Harbinden itibaren etkin ve üst düzeylerde görev almaya başladılar.

Uç beyliği ordusu, gönüllülerden, akıncılardan oluşuyordu. İlk ordu yaya ve müsellemler (Süvariler) olarak, Bursa alındıktan sonra Orhan bey zamanında kurulmaya başlandı. Yeniçerilerin kuruluşuna ise Edirne'nin fethinden (1361) sonra 1365 yılında I. Murat tarafından savaş esirlerinden oluşturulan bir bölük ile tasarlanmıştır. Bölük padişahın emrinde bulunuyordu. Yeniçeriler gerçekte bir hassa birliği (Muhafız birliği) olarak düşünülmüş ve genel olarak kuruluş amacına uygun kullanılmıştır. İmparatorluk ordusu dönemi İstanbul fethi ile başlamıştır. Osmanlı Devleti ordusu;

1. Kara Ordusu (Kuruluş ve gelişmesi)

- a) Yayalar, Müsellemeler
- b) Kapıkulu Ocakları (Piyade ve süvariler)

- ❖ Eyalet Askerleri
- ❖ Tımarlı Sipahiler
- ❖ Yerli Kulu Askerleri

- c) Nizami Cedid
- d) Sekbanı Cedid

Tanzimat sonrası

- e) Asakiri Mansure-i Muahmmediye
- f) Redif
- g) Asekir okulların açılması ve modernleşme

2. Donanma

Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunda, toprak mülkiyet düzeni, kısaca idari, ekonomik ve sosyal düzen ile askeri teşkilatlanma (Ordu ihtiyacı için kaynak yaratma sorunu) birlikte çözüme kavuşturulmuştur. 19. yüzyıl ve Tanzimat bu çok büyük olgunun sona erdiği, toprak ve mülkiyet ile askeri hizmetin bağının kalmadığı bir dönemdir.

2.3.1.2. Yeniçeriler

İlk daimi ordunun (Yeniçeriliğin) Osmanlılar tarafından kurulmuş olmasıdır. Yeniçeriler profesyonel meslek ordusudur. Gerçekte, sosyal, ekonomik ve idari yapıdan askerliğin ayrılmasına, kapı kulları ise 14. yüzyılda başlanmıştır. Yeniçeri daimi bir ordudur. Asker alma, kademeli olarak uygulanan örgün ve yaygın eğitim, teşkilatlanma, techiz etme ve taktik, stratejik kullanmanın her birisinde hayranlıkla karşılanacak özellikler görülür.

Yeniçeriliğin ilk döneminde, harpte ele geçirilen ganimet ve esirlerin develete ait beşte bir hakkından kaynakalanan pençik sistemi uygulanmıştır. Timur ile yapılan Ankara

savaşındaki yenilgi sonucu, mevcut yeniçeri birliklerinin dağılması, ayrıca yeni esir alınamaması sebebiyle kaynak tıkanmış pençik sisteminin uygulanma olanağı kalmamıştır. Yeniçeri ocaklarında piyadelerden ayrı olarak topları kullanan Topçu Ocağı; ağır topların taşınmasını sağlayan Top Arabacılar Ocağı; özellikle kale kuşatmalarında çok önemli ve etkili olan, lağamları kazan ve gerektiğinde lağam içi muharebeleri yapan Lağımcı Ocağı; bir tür bomba olan humbaraları imal eden ve kullanan Humbaracılar Ocağı; bugünkü ordu donatım ve ulaştırma hizmetini gören, zırh, ok, yay, kılıç, kalkan, tüfek, barut yapan, aynı zamanda bunların korunma ve taşınma işlerini gören Cebeci Ocağı; Saka bölükleri gibi bazı ihtiyaç bölükleri; ayrıca önemli bir birlik olarak yeniçeriler arasından seçilen süvariler bulunmaktaydı.

2.3.1.3. Donanma

Osmanlı Devleti Marmara, Kara Deniz, Ege Denisi, Ak Deniz ve Hint Okyanusu'nda gelişme ve güvenlik ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştı. İmparatorluk hudutlarının denizlere dayanmasının sağladığı güvenlik aynı zamanda deniz gücü ihtiyacı doğurmuş, deniz ötesi etkinlik gereği ve düşünceleri bu gücün önemini artırmıştır.

2.3.1.4. Eyalet Askerleri

İmparatorluğun kara ordusunun büyük bölümünü Tımarlı Sipahiler ile Yerli Kulu askerlerinden oluşan Eyalet Askerleri oluşturuyordu. Tımar verilenler, yıllık gelirlerine göre tımar, zeamet ve bölüklere ayrılır, sefere çıkmadan önce yıllık gelirlerine göre asker verirlerdi. Böylece toprakların yönetimi, idari sistem ve askeri ihtiyaç birlikte çözümlenmiş olmaktadır.

Tımar sistemi aynı zamanda merkezi otoriteyi güçlendirmiş, feodalleşmeyi engellemiş ve sınıf farklılaşmasını azaltmıştır. Tımar sistemi, başta idari, siyasi ve ekonomik hayat ve askerlik olmak üzere sosyal alanda birçok sorunun çözüm noktası ve odak noktasıdır. Vilayetler tımar sistemine göre kurulmuş, vilayetler sancaklara, sancaklar da subaşılıklara bölünmüştü. Tımar sistemiyle birlikte devlet, arazinin denetimini elinde bulunduruyor, dolayısıyla güçlü bir merkeziyetçilik sağlanıyordu.

Sefer sırasında süvariler kalfalıklarda bulunan çeribaşların, daha sonra sancak, bey ve beylerbeyi komutasında toplanarak Osmanlı ordusuna katılırlardı. Bu düzende savaş hazırlıklarının hızlandırılması ve sürekli güvenliğin sağlanması mümkün olmuştur.

Sistem, özellikle 1600'lerden sonra bozulma göstermeye başlamıştır. Tanzimata doğru imparatorluğun genel kuruluş yapısı içerisindeki yerini kaybetmeye başlamış, Tanzimat ile birlikte hukuk açısından da sona ermiştir. İmparatorluk ordusunun bozulması 16. yüzyılda başlar.

Tımar sistemi zayıflıyor, etkisi azalıyor, Yeniçeri (Kapıkulu) sistemi şişkinleşerek kontrolden çıkıyor, amacından sapıyor ve pahalılaşıyordu. Şartlara ve diğer gelişmelere uygun olarak bir yenilenme gerçekleştirilememiştir. 1836 yılında Yeniçerilerin kaldırılması, 1839 yılında Tımarlı Sipahilerin hukuken sona erdirilmesi, dönemin en önemli iki olayıdır. Bütün bunlara rağmen, askeri yenileşme tedbirlerinin yanına sosyal, ekonomik ve idari alandaki yenileşmeye en fazla öncelik veren ilk hareket tanzimat olmuştur.

2.3.1.5. Nizami Cedit

Nizamı Cedid 18. yüzyıl sonlarındaki yenileşme hareketlerinin genel adıdır. Özel olarak, modern usullerle yetiştirilmeye çalışılan eğitilmiş askeri birliklere verilen isimdir.

2.3.1.6. Asakiri Mansure-i Muhammediye

Yeniçerilik 1826'da II. Mahmut tarafından kaldırılabilir ve yerine Asakiri Mansure-i Muhammediye kurulmuştur. Bu sayede paralı askerlik kaldırılıyor ve yükümlülük getiriliyordu. Böylece milli orduya yönelik çok önemli bir adım atılmıştır. Buna göre 15 ile 45 yaş arası sağlıklı uygun olan bütün müslümanlar askerlik yapmak zorunda tutulmuşlardır. Askerlik süresi 12 yıldır. Bu orduda "tertip" denilen alaylar şeklinde önce İstanbul'da kurulmaya başlandı. Binbaşların komuta ettiği tertipler 1256 mevcuttu idi. Her tertip 15 saf'a (Bölük) ayrılıyor ve bunlara da yüzbaşlar komuta ediyordu. Daha sonra alay, tabur, bölük şekline dönüşmüş ve alaylar üçer taburlu, taburlar sekizer bölüklü yapılmıştır. Zamanla topçu, lağımcı ve süvari sınıfları oluşturulmuştur.

2.3.1.7. Tanzimat Dönemi

Tanzimat kendisinden önceki birçok hazırlığı devralmış, yenileşme için özellikle askeri açıdan güçlü bir düşünce ortamı ve deney birikimi bulmuştur. Tanzimat ilan edildiği zaman Yeniçerilik kaldırılmış (1826) ve Asakiri Mansure-i Muahmmediye büyük ölçüde kuruluşunu geliştirmiştir. Gülhane’de okunan (1389) Tanzimat Fermanı’nın ilk bölümlerinde askerlik görevinin önemi belirtilerek hakça uygulanması ve bu görevin gerektirdiği harcamaların kaçınılmazlığı açıklanmaktadır.

Tanzimat fermanı ile önerilen yenilikler asker alma ve askerlik süresi ile ilgilidir. Yeniçeriliği, Tımarlı Sipahileri, Askairi Mansure-i Muahmmediye’yi birbirinden ayıran fark, asker alma yöntemindeki ayrılıktan kaynaklanmaktadır. Tanzimatın önemli özelliği yenileşmenin daha geniş bir alana yaygınlaştırılması, askerlikle birlikte diğer sosyal ve politik konulara da yer vermesindedir. Tanzimat döneminde geliştirilen birçok kurum II. Mahmut zamanında kurulmaya başlanmıştı. Tanzimatın bunları mevzuata bağladığı ve sistemleştirdiği söylenebilir.

Askerlik toplumun özelliklerini en fazla yansıtan meslek olarak değerlendirilebilir. Askerlik, toplumdaki kültürel özellikleri, yaşam alanındaki kültüre ait değerleri ihtiyaç ve imkana göre şekil alınabilir veya askerlik hizmeti bu durumlara göre biçim verilmelidir. Kültürel ortama uyumu sağlanmamış bir askeri yapıdan ve günün tekniğinden tam yararlanmamış, bu tekniği en azından kullanacak düzeyde bir bilgi birikimine ulaşmamış, kısaca okullaşmamış bir ortamda oluşturulacak askeri yapıdan devamlı başarı beklenmemelidir. Nitekim Nizami Cedid ile başladığı kabul edilen askeri alandaki yenileşmeler ancak okullaşma tamamlandıktan sonra I. Dünya Harbinden itibaren devamlı başarılarla ulaşabilmektedir.

Ülkedeki ve dünyadaki teknik gelişme askerliğin silah ve teçhizatını etkiler. Silah ve teçhizat değişikliği ise askerliğin bütün alanlarına yönelik düşünceyi ve sonuç olarak uygulamayı değiştirir. Bu sebeple, askerlikte insan unsurundan insanın vasıfları ve eğitilmişliğinden sonra en büyük etken teknik veya daha uygun deyişi ile silah ve teçhizattır.

2.4. Tanzimat Dönemi Değişimlerin Etkileri

Osmanlı Devleti, geleneksel dönemlerinin büyük bir bölümünde “egemen bir güç” olmuş, 15., 16. ve 17. yüzyıllarda Batı'ya karşı durmuş ve devlet felsefesini sürdürmüştür. Belirtilen dönemlerde kendine özgü yönetim yapısı ve teşkilatına sahip olan İmparatorluk, Batı ile ilk kez Lâle Devri'nde dünya sahnesinde “egemen güç” statüsünü kaybeden İmparatorluk, eski hakimiyetini geri kazanma arayışına girdi. Bu arada Batı'da sınai (İngiltere), siyasi (Fransa) ve felsefi (Almanya) devrimlerin getirdiği değişimler, Batı'nın “otomatik” bir yeniden yapılanmasını zorunlu kıldı. Batı, bu ihtiyacı karşılayarak 18. ve 19. yüzyıllarda dünya sahnesinde “egemen güç” olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini almıştır (Çifci, 2019: 17). Bu devrimler zincirinden (Endüstriyel, politik ve felsefi) nasibini alan İmparatorluk, diğer birçok devlet gibi bu zincirin bir parçası olmaya çabalamıştır.

Batı'daki bu devrimler zinciri, “modern devlet” kavramını tasavvur ederken geleneksel devlet modellerinin gerilemesine ve çöküşüne katkıda bulunmuştur. Bu kavram, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, görece daha sonra modernleşen devletlerin “taklit” becerilerini geliştirmiştir. Söz konusu taklidin, diğer bir deyişle modernleşme çabalarının Osmanlı tarihindeki örneklerinden biri de Tanzimat Fermanı'dır. Literatürde Gülhane Fermanı olarak da bilinen ferman, Azeri'den Fars'a, Türk'ten Kürt'e, Müslümanlardan gayrimüslimlere kadar tüm etnik kökenleri kapsayan bir “Osmanlı toplumu” yaratmayı amaçlıyordu. Bu amacın nedeni, Tanzimat öncesi dönemde birçok maddi değer (Silahlar, endüstriyel aletler, kimyasallar, perdelik kumaşlar, ayakkabılar) zaten Batı'dan ithal edilmiş olması; ancak Tanzimat Fermanı ile birlikte bu yenilik zinciri için bir düşünsel altyapıya ihtiyacı duyulduğu anlaşılmıştır.

Tanzimat Fermanı, İmparatorluğun kendine özgü yönetim sisteminde birçok değişikliğe yol açabilecek yasal düzenlemelerden oluşmaz, ancak bu tür yasal düzenlemelerin önünü açar. Fermanla birlikte uygulamaya konulan bu düzenlemeler, bir “Osmanlı toplumu” yaratmaktan çok mevcut sistem içerisinde bir ikilik yaratmıştır. Söz konusu ikiliğin Osmanlı Devleti'ndeki tüm değişimlerin salt iyileştirme niteliğinde olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çünkü ferman sonrası yapılan düzenlemeler sistemde önemli değişiklikler getirmeyip eski sisteme

eklemeler yapmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişim ve dönüşümler, çoğunlukla 17. ve 18. yüzyıllardaki gelişmelerin sonucudur (Şahin, 2006: 223-237). Bu bağlamda Tanzimat Fermanı'nın temellerinin iki buçuk yüzyılda atıldığı söylenebilir. Öte yandan, batıya yönelim ve Batılılaşma fikirleri birçok Türk ve diğer kaynaklarda Lale Devri'ne atfedilmektedir. Lale Devri'nden sonra Batı ile ilişkilerin husumetten komşuluğa kaydığı belirtilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin genel karakterinde bir dönüm noktası olan Tanzimat Fermanı'nın ilanı kolay olmamıştır. Böyle bir belgenin kabulü ve ilanı İmparatorluk için yaklaşık 250 yıl sürmüştür. Bu dönemde yapılan birçok maddi reform olmasına rağmen, fikri yönlerin değiştirilmesi gerekliliği çok sonra anlaşılmıştır. Ayrıca birçok maddi ve fikri reformlar toplumun kültür ve geleneklerine uygun görülmediği için kabul görmemiş ve meşru görülmemiştir. Nitekim Yeni Düzen (Nizam-ı Cedid) adı verilen yeni askeri yapılanma girişiminin ardından çıkan isyan sırasında III. Selim'in öldürüldüğü bilinmektedir (Suad, 2010: 84).

Tanzimat Fermanı'nın sosyolojik altyapısından ve içeriğinden sorumlu olan padişah II. Mahmud'dur. Osmanlı tahtına çıkışından sonra imparatorluğun birçok “kriz” yaşadığı bilinmektedir. Hatta bu bunalımların modern yapı ve teşkilatlarla aşılabacağına inanan II. Mahmud, her fırsatta Yeniçeri Ocağı'nı lağvederek, imparatorluğa ve bu bağlamda merkezi otoriteye isyan ederek işe başladı.

Eylemleri modern devlet çerçevesinde değerlendirildiğinde; modern devletin özelliği olan egemenliğin bölünmezliğine, sürekliliğine ve sınırsızlığına aykırı olan unsurların tasfiye edildiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, II. Mahmud'un saltanatı sırasında merkezi bir hükümet ve idare kurmaya çalıştığı söylenebilir.

Sultan II. Mahmud tahta çıktıktan sonra yaklaşık 15 yıl (1808-1826) sosyolojik zeminin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına daha uygun hale gelmesini bekledi. Bu bağlamda, İstanbul yakınlarındaki Şeyhülislam, Serasker ve Kadılık bürolarının yanı sıra Yeniçeri Ocağı bünyesindeki önemli makamlara da kendisine yakın kişileri tayin ettiği akıldaki tutulmalıdır (Yıldız, 2009: 22).

Öncelikle II. Mahmud, Lonca'nın lağvedilmesini halk arasında içselleştirmiş ve bunun sonucunda 1826'da "olağanüstü hâl" ilan ederek, İmparatorluk'ta son dönemde

yaşanan askeri başarısızlıkların, isyanların nedeni olarak Lonca'yı resmen lağvetmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinden önce bile toplanmaya başlayan Eşkinci Ocağı ve ardından Asakir-i Mansure-i Muhammediye (Muhammed'in Muzaffer Askerleri) kuruldu.

1826'dan sonra kurulan ve eğitimi yoğun bir şekilde yürütülen bu yeni merkez orduda, Yeniçeri Ocağı yerine mecburi askerlik politikası benimsenmiş ve bu bağlamda ordu, modern devletin dinamiklerini formüle eden hayati bir unsur olmuştur. “Osmanlı insanı” ve “Osmanlı olma bilinci” yaratma hedefleri. Ancak imparatorluk içinde birçok dinin ve etnik kökenin varlığı bu merkezi yapılanma sürecini durdurmuş ve onaylanma oranlarını önemli ölçüde azaltmıştır.

1839 öncesine ait belge, bilgi ve özellikle askeri alandaki gelişmelere bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin zorunlu askerlik ve merkezi ordu argümanlarıyla meşru şiddet tekeline ele geçirmeye çalıştığı (Weber, 1996: 132) görülmektedir. Bu bakımdan modern devletin mihenk taşı olan şiddet tekelinin temellerinin II. Mahmud döneminde atıldığı söylenebilir.

Zorunlu askerliğe geçiş sürecinde birçok kişi çok genç yaşta askere alındı. Acemilerin toplu sünnet edilmesi, kaba kuvvetle zorunlu askere alınması, zorunlu askerliğe direnen taşradaki isyanlar ve İstanbul'dan ve İmparatorluk'tan “otları” temizleme girişimi (Bauman, 1996: 12) devletin homojen bir halk yaratma sürecini başlattığını gösteriyor. Bu bağlamda hemen hemen her lonca (Yeniçeri Ocağı, Cibeciler Ocağı, Deli birlikleri, Memlükler Ocağı, Boğaziçi Yamakları, İstanbul'da aylıklar, Bahçıvanlar Ocağı, kayıkçılar, hamallar, manavlar, Bektaşî Ocağı vb.) ve 1830'larda modern devletin, Bauman'ın da belirttiği gibi yabancı otları temizleme ve toplum mühendisliği yapma eylemlerinden köpekler bile (!) etkilenmişti. Diğer bir deyişle, toplumda herhangi bir şekilde rol sahibi olan tüm bu insanlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modern devlete geçişin etkisini hissetmişlerdir. Bilindiği üzere Yeniçeri ve Bektaşî Ocağı lağvedilmiş, geriye kalanlar ise hem lağvedilmiş hem de yeniden teşkilatlandırılmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanına giden süreçte; Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın başlattığı sorunlar, 1938 Balta Limanı Antlaşması adlı ticaret anlaşması, Balkanlar'daki milliyetçi hareketler ve Batılı devletlerin imparatorluk içindeki

gayrimüslim tabanın dini inançlarını paylaşan baskıları en etkili faktörlerdi. Bu tarihsel ve sosyolojik koşullar altında Osmanlı Devleti “çağdaş devlet” anlayışına yönelmiş ve nihayetinde Tanzimat Fermanı'nı ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda fermanın genel muhtevasının ve ilanı ile Batılı devletlerin etkisi arasındaki ilişkinin irdelenmesi bu çalışmanın dayanağını anlamak açısından faydalı olabilir.

BÖLÜM 3: ASKERİ TEŞKİLAT VE KIYAFETLER

3.1. Osmanlı Devleti Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri (1876-1908)

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından II. Abdülhamid'in tahta çıkmasına kadar geçen yarım yüzyıl içinde Osmanlı Devleti'nde üzerinde durulan başlıca problemlerden birisi de çağdaş bir askeri teşkilat ve ordu meydana getirmek olmuştur. Osmanlı Devlet adamları ve halk, Devletin çeşitli kurumlarında yapılmaya teşebbüs edilen ıslahatın gereği konusunda aynı fikirde olmadıkları halde, yeni bir askeri teşkilat ile modern bir ordu kurulması hususunda mutabıktılar (Asarlı, 2019: 44). Bu nedenle, II. Mahmut döneminde başlatılan askeri ıslahatlar Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde de devam etmiştir. II. Abdülhamid'in tahta çıktığında, Osmanlı askeri teşkilatı ve ordusu modern görünüşe sahipti ve alttaki ana bölümlere ayrılmaktaydı. Bunlar;

- ❖ Bab-ı Seraskeri
- ❖ Dar-ı Şura-yı Askeri
- ❖ Erkan-ı Harbiye (Genelkurmay)
- ❖ Tophane-i Amire Nezareti

Bab-ı Seraskeri: Askeri teşkilatın en yüksek makamı idi. Günümüzde, genel olarak Milli Savunma Bakanlığı'nın sahip olduğu görev ve yetkilere sahipti. İlk kez Abdülaziz ve Sadrazam Fuat Paşa dönemlerinde ikiye ayrılarak birinci kısım Bab-ı Seraskeri adını korumaya, ikinci kısım ise Harbiye Nezareti adı ile ona yardımcı bir makam olarak çalışmaya başlamıştır. Fakat sonradan, Harbiye Nezareti kaldırılarak eski duruma dönmüştür. II. Abdülhamid zamanında (1879) Bab-ı Seraskeri adı Harbiye Nezareti'ne çevrilmiş, bu da 1884 tarihine kadar devam etmiştir. Bundan sonra Harbiye Nezareti adı terkedilerek Bab-ı Seraskeri'ye dönmüştür.

Dar-ı Şura-yı Askeri: II. Mahmut (1808-1839) döneminde kurulmuş olan Dar-ı Şura-yı Askeri II. Abdülhamid (1786-1909) döneminin başlarında, Bab-ı Seraskeriyeye bağlıdır. Günümüzde Milli Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı tarafından görülmekte olan işleri yürütmek için Harbiye Dairesi, Levazım Dairesi, Nizam Dairesi, Muhakemat Dairesi, Sağlık Dairesi ve bu dairelere bağlı kalemlere ayrılmıştır.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi (Genelkurmay): II.Abdülhamid döneminin başında (1876) henüz böyle bir daire bulunmamakla birlikte, bir Erkan-ı Harbiye Reisliği bulunmakta ve Ordu Birliklerindeki Erkan-ı Harp Reisleri ile ilgilenmektedir.

Zamanla bir daire şekline dönüşen bu makam II. Abdülhamid dönemi sonlarında (1909) Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi adını alarak Piyade, Süvari, Topçu Muhakemat, Levazım-ı Umumiye, İstihkam, Sıhhiye ve Muhasebe Daireleri ile bunlara bağlı kalem ve komisyonlara ayrılmıştır.

Tophane-i Amire Nezareti: Tophane-i Amire Nezareti, Bab-ı Seraskeri'den ayrı olarak teşkilatlanmıştır. Görevi, ordunun savaş silah ve araçlarını yapmak, tamir ve temin etmektir. Ayrıca Karadeniz ve Çanakkale boğazlarının korunması ve teknik elemanlarının yetiştirilmesi de başlıca görevleri arasındadır.

Yeniçeri Ocağı kaldırılincaya kadar (1826) geçen sürede kadar ordu, profesyonel bir ordunun yapacağı görevleri yerine getirmiştir. Asker olabilmek için Yeniçeri'lere ait nizamnamede bu ocağın bir üyesi olmak ile mümkün görünmektedir. Yeniçeri Ocağı kaldırılınca ve yerine kurulmuş ordunun askerlik yapısı paralı askerlikten çıkarak zorunlu vatan hizmeti haline geldiği görülmektedir.

3.1.1. Askeri Rütbeler

II.Abdülhamid döneminde yapılan yeni düzenlemeye göre, askeri rütbeler şu şekildedir.

- ❖ Mülazım-ı sani (Teğmen)
- ❖ Mülazım-ı evvel (Üsteğmen)
- ❖ Yüzbaşı
- ❖ Kolağası (Önyüzbaşı)
- ❖ Binbaşı
- ❖ Kaymakam (Yarbay)
- ❖ Miralay (Albay)
- ❖ Mirliya (Tuğgeneral)
- ❖ Ferik (Tümgeneral)
- ❖ Muşir (Mareşal)

Ayrıca süvari sınıfında “Yüzbaşı Vekili” ve Topçu sanayi sınıfında “Mülazım-ı Salis” rütbeleri de vardır. Mülazım-ı Sani’den Kolağasına kadar olanlara “Zabitan” ; Binbaşı, Kaymakam ve Miralay rütbelerinde bulunanlara “Büyük Zabitan” veya “Ümera-yı Askeriye”, Paşalara ”Erkan-ı Askeriyye” denildiği gibi, Mülazım-ı Sani’den Binbaşı’ya kadar olanlara “Efendi”, Kaymakam ve Miralay rütbelerinde bulunanlara da “Bey” ünvanları verilirdi.

Alayda yetişip ve okuma yazması olmayan subay sınıfına "Ağa", okuryazarlığını sınavla kanıtlayanlara "Efendi" unvanları verilmekteydi. Osmanlı Devletinin subay ihtiyacını mektep ve alaydan yetiştirildiği için "Alaylı" veya "Mektepli" olmak üzere ikiye ayırdılar (Asarlı, 2019: 38).

3.1.1. Askeri Kıyafetler

Subay üniformaları küçük, büyük ve gündelik olmak üzere üç çeşitten oluşmaktaydı. Genellikle her sınıf subayı kendilerine ait olan ve zırhlarının rengine göre küçük değişiklikler gösteren pantolonlar giyerlerdi. Küçük üniformalarda yaka ve kol kapakları sırma işlemesiz, büyük üniformalarda ise sırma işlemelidir. Küçük üniformaya “Cumalık Elbise” de denirdi. Resmi günlerde büyük ya da küçük üniforma giyildiğinde apolet, nişan ve madalyalar takıldığı gibi, nişan hamaili özellikle büyük üniforma giyildiğinde kullanılırdı. Yalnız “Hırka-i Şerif” ziyareti sırasında büyük üniforma giyildiği halde nişan hamaili takılmaz, eldiven dahi giyilmezdi (Boynukalın, 2020: 62).

Askeri kıyafetle dışarıya çıkan, kışlada nöbette bulunan veya üsütünün huzuruna çıkan subaylarda küçük zabitan bellerine kılıç ya da kasaturalarını takmak zorunda idiler. Erler ise, dışarıya sürekli silahsız olarak çıkarlardı. Erlerin, küçük zabitlerle kolağası rütbesine kadar olan subayların elbiseleri devlet tarafından, daha üst rütbeli kişilerin elbiseleri de örneğine uygun olarak kendileri tarafından sağlanmaktaydı.

Bu üniformalar sınıflarına göre değişik renklerde çuhadan yapıldı. Yalnız, beşinci, altıncı ve yedinci ordularda Trablusgarp Fırkası’nın yazlık kıyafeti beyaz bez veya ketenden olabilirdi. Erlerin elbisesi ise genellikle lacivert veya siyah abadan yapılmakla birlikte yukarıda adı geçen ordularla Hicaz ve Trablusgarp’ta bulunanların yazlık elbisesi beyaz idi. Küçük zabitlerle erlerin biri yeni ve ötekisi gündelik olmak

üzere ikişer kat elbisesi bulunurdu. Karakolda bulunan ve dış görevde ya da izinli olarak çıkan erat sürekli yeni elbisesini giyerdi. Askerlerin saçlarının kısa olmasına dikkat edilir, sakal bırakmak isteyenler ise komutanların vereceği emre göre hareket ederlerdi. Kılık kıyafetin bir düzen içinde bulunmasına, ne zaman ve hangi kıyafetin giyileceğine, azami dikkat gösterilirdi. Aykırı davranışlarda bulunanlar ve buna gözyumanlar ise kesinlikle cezalandırılırdı (Asarlı, 2019: 30).

Görsel 6: Ceket, Pantolon ve Setre

Askerlik Nizamnamesi'nde yer alan elbise bölümünde erkan, ümera, zabitan (Subaylar), küçük zabitan (Astsubaylar) ve askerlik görevindeki memurlar haki renkteki şayak kumaşlı üniformalar, neferler (Askerler) ise sadece aba kumaştan üretilen haki giymesi belirlenmiştir.

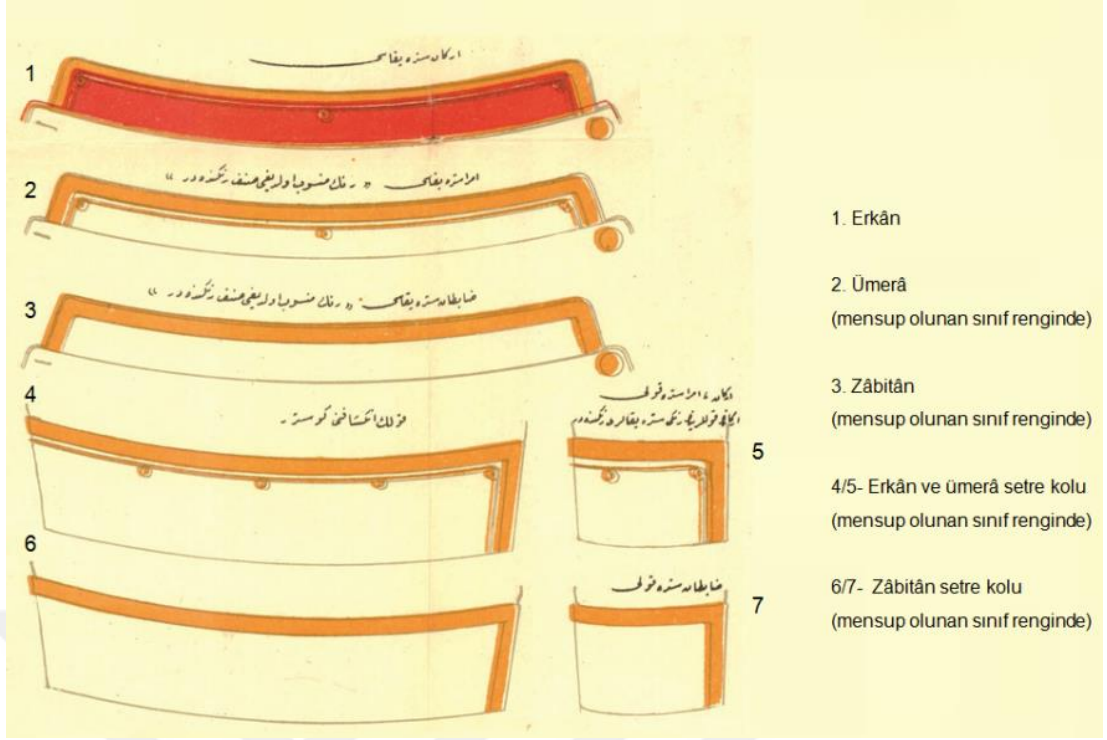
Görsel 7: Kaput ve Pelerin

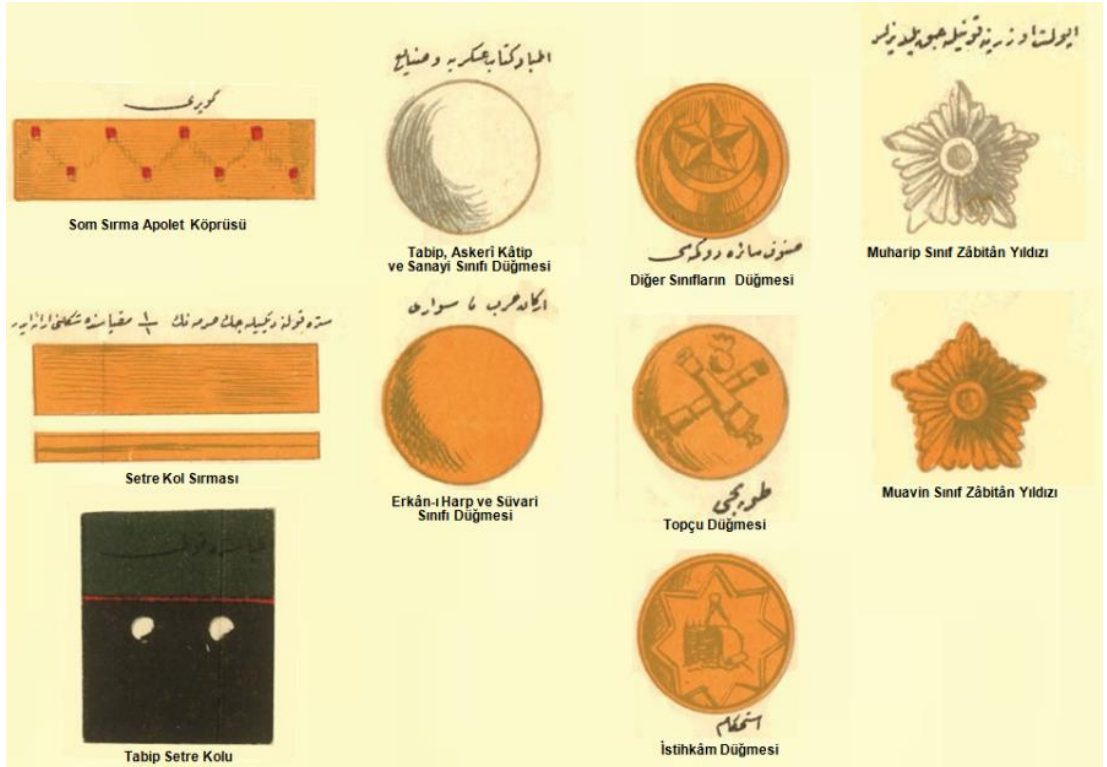
Görsel 8: Sınıflara Göre Rütbel

Görsel 9: Sınıflara Göre Ceket-Setre-Kaput Yakaları

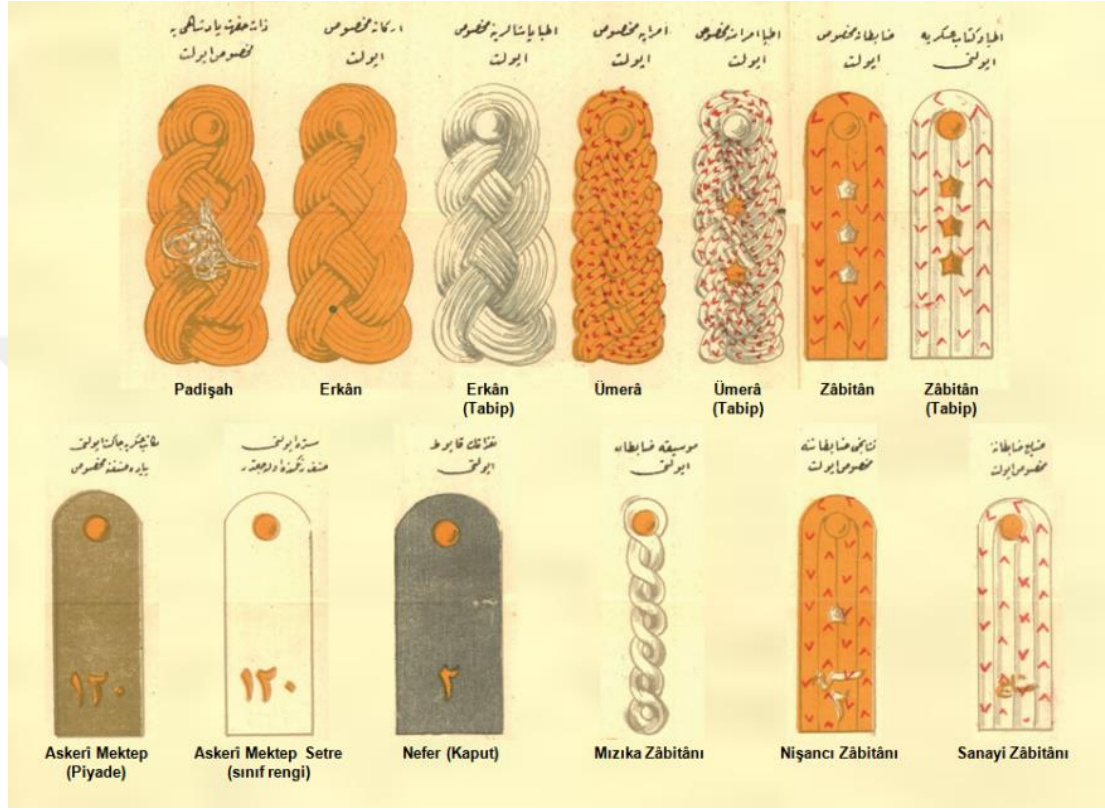

Görsel 10: Setre Yaka ve Kol Şekli

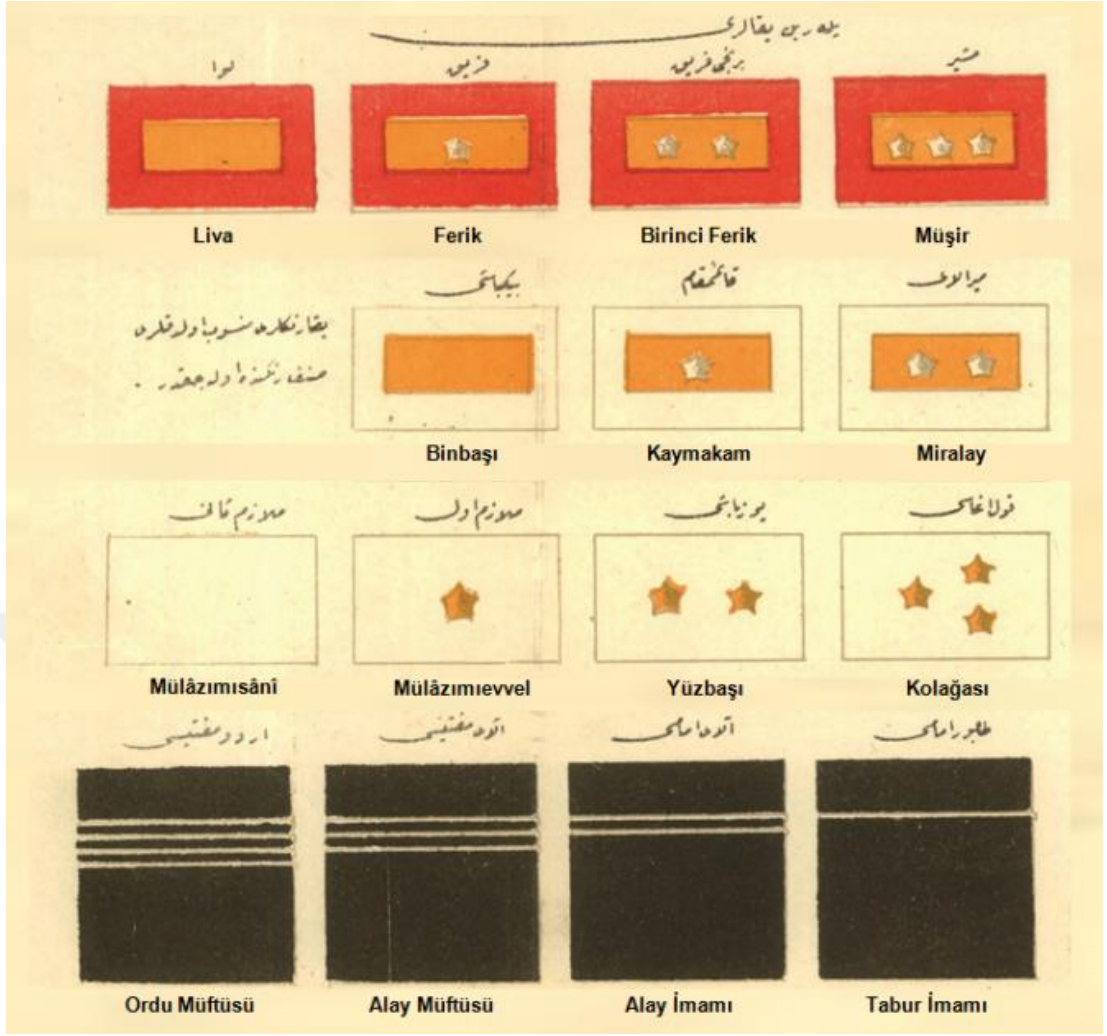

Görsel 11: Üniforma Teferruatı

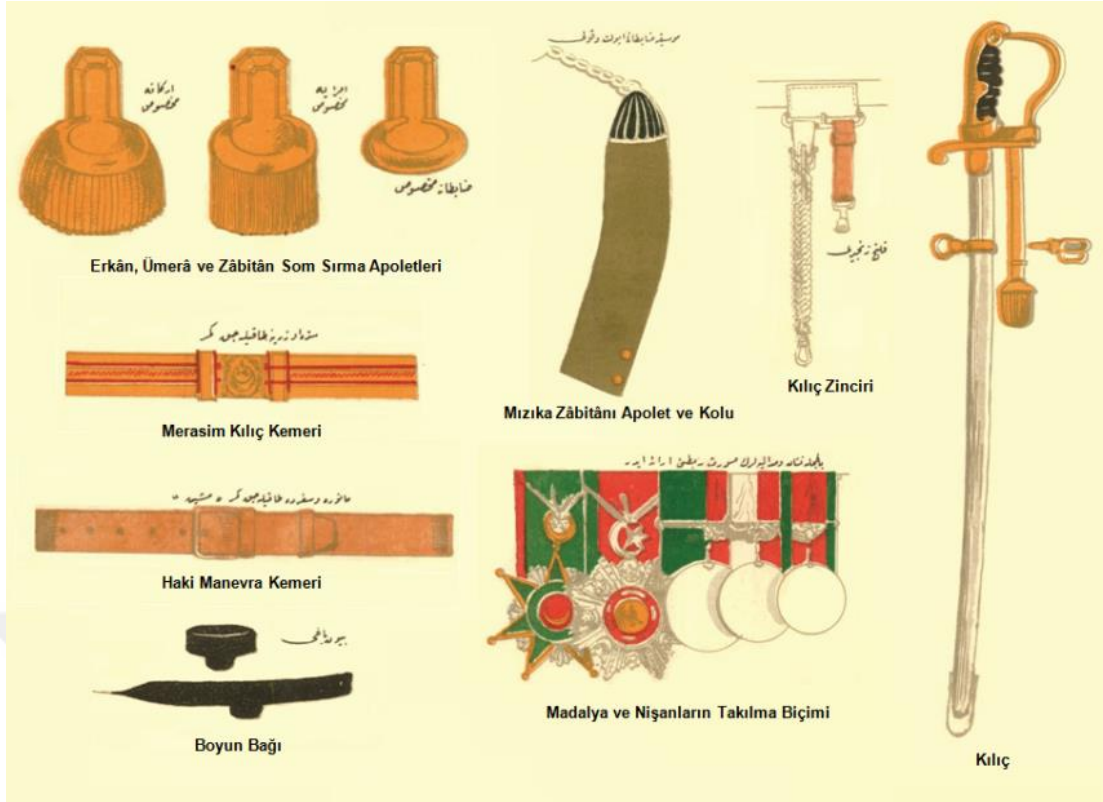
1909 öncesinde Türk ordusu, apolet rütbelere ek olarak kol rütbelerini kullanmıştır. Kıyafet-i Askerî Nizamnamesi ile bu rütbe tamamen kaldırılmış ve Alman ordusuna göre rütbe olarak omuzda taşınan apoletlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

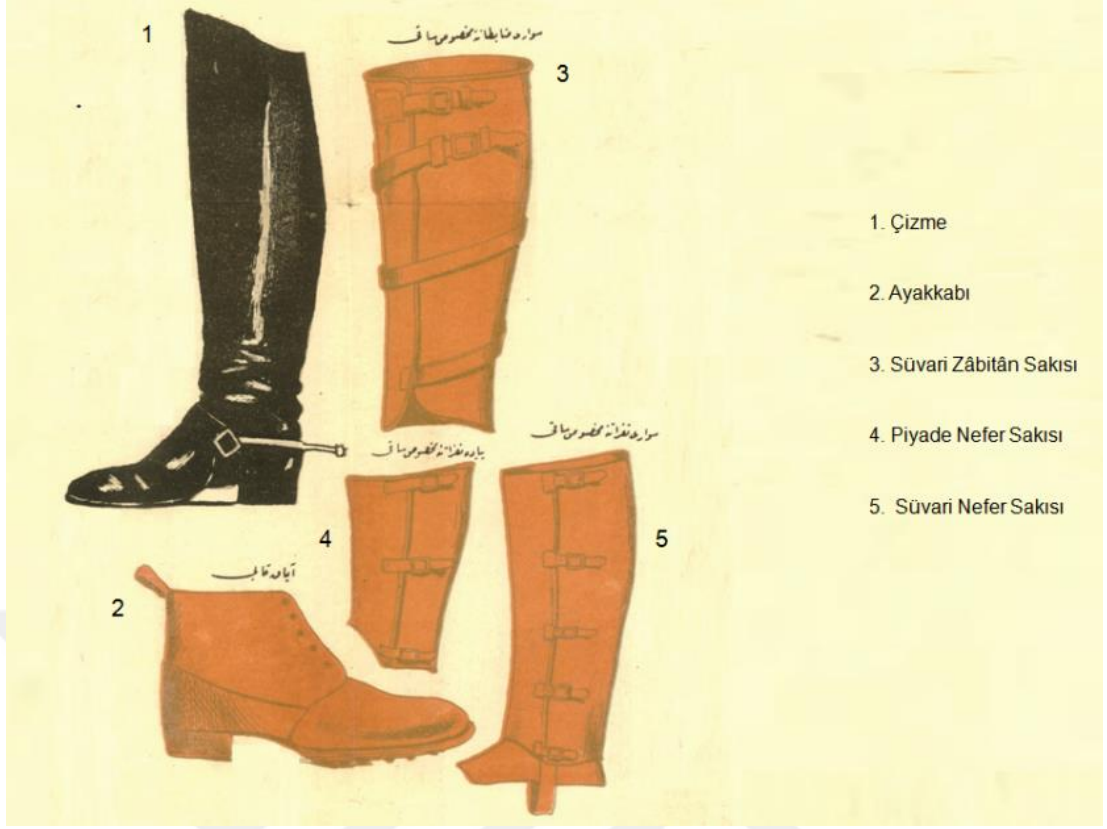
Görsel 12: Üniforma Apoletleri

Görsel 13: Pelerin Apoletleri, Din Görevlileri Kol Rütbeleri

Görsel 14: Üniforma Teferruatı

Görsel 15: Çizme, Ayakkabı ve Sakı

Görsel 16: Üniforma Teferruatı

BÖLÜM 4: TANZİMAT DÖNEMİ ASKERİ KIYAFETLERİN İNCELENMESİ

4.1. Padişahların Dönemlerine Göre İnceleme

Tanzimat Reformları, 1839-1876 yılları arasında zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nu korumayı amaçlayan bir dizi fermanı. Bunlar arasında yaşam ve mülkiyet haklarını güvence altına alan, vergi düzenlemeleri yapan, yargısız infazın yasaklandığı 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Şerif (“Gül Odası'nın Asil Fermanı”) ve Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'ni (1789) hatırlatan diğer liberal reformlar; ve 1856 Hatt-ı Hümayun (“İmparatorluk Fermanı”). Her iki ferman da Müslüman ve Gayrimüslim Osmanlı tebaasının eşitliğini ileri sürüyordu (Hanioğlu, 2008: 87).

Tanzimat reformları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ulusları arasında yer aldığını ve İmparatorluğu Avrupa modellerine göre dönüştürme taahhüdünü öne sürmek için Avrupa'ya yönelikti. Reformlar ayrıca, İmparatorluğun Müslüman, Hristiyan veya Yahudi bir tebaasının aksine bir Osmanlı tebaasını tanımlayacak ilk değişiklikleri işaret etti ve Müslüman olmayan tebaaya verilen zımmin statüsünü kaldırdı. Bu nedenle, Tanzimat Reformu dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda laikliğe doğru ilk hareketi yansıtmaktadır ve reformları otoritelerine yönelik bir tehdit olarak algılayan din alimleri (Ulema) ve Müslüman olmayan dini liderler tarafından şiddetle karşı çıkmıştır (Murat C. Mengüç, 2004: 737-739).

4.1.1. II.Mahmut Dönemi Askeri Kıyafetleri (1826-1839)

II.Mahmut, 1826'da yozlaşmış ve devletin ilerlemesine engel olan Yeniçeri Ocakları'nı ortadan kaldırmış ve batılı tarzda bir ordu kurmaya girişmiştir. Yeni silahlı kuvvetlerinin sadece silah ve teşkilatıyla değil, görünüşüyle de Avrupalı olmasını isteyen Sultan II. Mahmud, kıyafet reformu yapmıştır. Bu reforma göre kapitone sarık, şalvar, kaftan ve bolero yerine fes, pantolon ve setre benimsenmiştir.

II. Sultan Mahmud Han, Vak'a-yı Hayriyeyle Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış, askeri teşkilatta köklü bir batılılaşma hareketi uygulamıştır. Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan Eşkinci ve Asakir-i Masure-yi Muhammediye ordusunun teçhizatından

kıyafetlerine kadar Batılılaşma etkisi göstermiştir (Tezcan, 2008: 1). II. Sultan Mahmud'un tahta çıkışının ilk yıllarında kurulan Muallem Eşkinî teşkilatına ait bir kılık kıyafet yönetmeliği bulunmakla birlikte Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü ve Yeniçerilerin ayaklanmasından kısa bir süre sonra kaldırıldığı için açıklanmamıştır. Askerler için henüz resmi bir üniforma kabul edilmediği için kıyafetleri bu tarihlerde belirsizlik bulunmaktadır. Sadece asker olduklarını göstermek için başlarının etrafında bir bant vardır. Bir süre sonra kıyafetleri belirlenmiş ve üniformaya geçmişlerdir (Gökçe, 2017: 196). Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan Asakir-i Mansure-yi Muhammediyye ordusu, tamamen Batı ordusu kıyafetinden teçhizatına, pantolonuna, fesine, pantolonuna ve potinine göre düzenlenmiştir (Aysal, 2011: 5).

Önceki padişahlar fermanlar çıkararak geleneksel ve sınıfsal giyim farklılıklarını korumaya çalışırken, II. Mahmud, önce askerlerinin sonra da devlet memurlarının kıyafetlerinde uygulanacak Avrupa düzenlemelerini yaparak çok radikal bir kılık-kıyafet reformu olan 1828 nizamnamesi çıkararak köklü değişiklik kararlarını alıp gerçekleştirmiştir. Nizamnamede padişah'tan en alt rütbeli memura, askerden sivil'e kadar her sınıftan memurun giyeceği kıyafetler açıkça belirlenmiş ve bu önemli reformlar kısa sürede yaygınlaştırılmıştır. (Sağduyu, 2014: 5).

Görsel 17: Asakir-i Masnsure-i Muhammediye Binbaşısı (Geçer, 2018: 18)

Görsel 18: Kolağası (Geçer, 2018: 19)

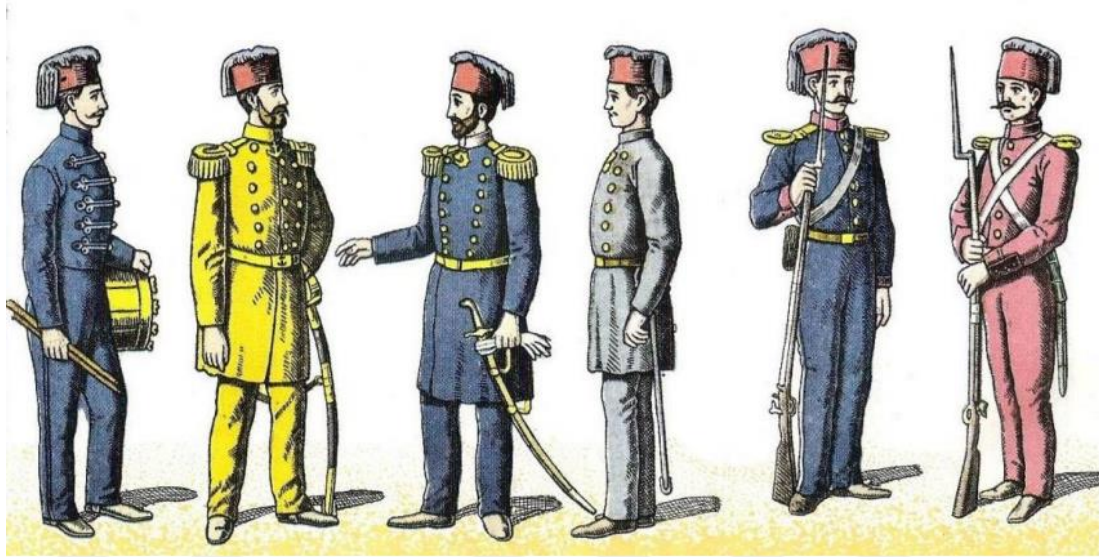

Görsel 19: Yüzbaşı (Geçer, 2018: 19)

Görsel 20: Asakir-i Masnsure-i Muhammediye Ordusu Askerleri (Asarlı, 2019: 39)

II. Mahmud Asakir-i Mansure-i Muhammediye, aciliyet olarak kabul edilen ilk kuruluştan ayrılarak bu askerlerin alay ve taburlar halinde teşekkül ettirilmesini emrettiğinde, askeri kıyafetlerin günün gereklerine göre düzenlenmesini ve takım ve pantolon kabul edilmesini emretmiştir. Bu teçhizatlar ilk olarak Kara Kuvvetlerinde uygulanmış ve Rus Seferi (1828-1829) sonrasında Donanma teşkilatı şekillenmiştir (Asarlı, 2019: 10-12). Bu dönemde sınıf ve rütbe nişanları boyuna bir bağla takılan nişan, güverte sınıfı zabıtları için çapa, makine sınıfı için altın pervane ve inşaat zabıtları için gemi gövdesinden oluşuyordu. Bunlar rütbelerine göre belirli mücevherlerle süslenmişti. Bahriye mektebi öğrencilerinin alametleri “oktant” şeklinde olup, bulundukları sınıfa göre altından veya gümüşten yapılıyordu.

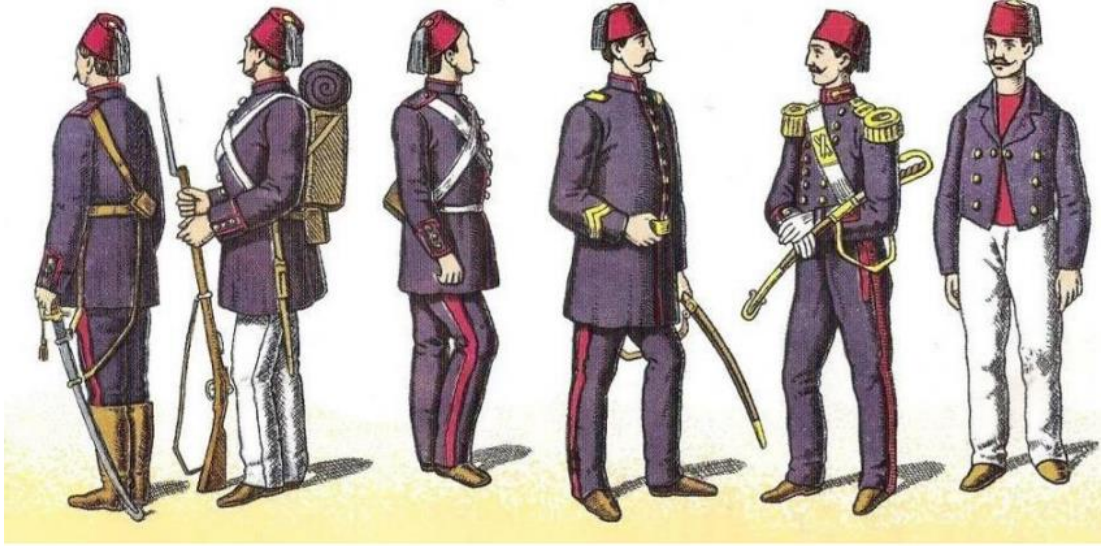

Mızika Eri Deniz Subayı Piyade Subayı Harp Okulu Öğrencisi Piyade Eri Deniz Silahhandez Eri

Görsel 21: Asakir-i Masnsure-i Muhammediye Ordusu Askerleri (Asarlı, 2019: 18)

4.1.2. Abdülmecid Dönemi Askeri Kıyafetleri (1839-1861)

Osmanlı ordusundaki temel bir nizamname ile kurulmaya ve örgütlenmeye başlandığı bu büyük dönem içinde, kara ordusunun subay ve askerlerinin kıyafetleri de yeniden düzenlenmiştir. Sultan II. Mahmut dönemi içinde kullanılan mukavvadan Tunus fesi bırakılmış ve altta geniş, üstte dar olan zarif bir fes yapılmış, püsküller biraz küçültülerek tacın üst kısmına yerleştirilmiştir. Fes ve püskül ile fes arasına sarı madeni bir oda yerleştirilmiştir (Asarlı, 2019: 17). Bu değişim dönemi ile birlikte askerlerde üç tipte üniformalar kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar Büyük, Selamlık adı verilen küçük üniforma ve ortak üniforma denilen günlük üniformadan oluşmaktadır (Anonim, 2017: 6). Tüm subaylar, erler ve eratlar ince kırmızı zırh ve düğmeli bir takım giymişken, piyade subayları ve erlerin pantolonları şimdi olduğu gibi kırmızı ince zırhlıydı, topçu, süvari subayları ve erlerin pantolonları kalın zırhla değiştirildi (Şevket, 1983: 107). Ayrıca dönem içinde memurlar için setre, pantolon ve fes üçlüsünden meydana gelen kıyafetler zaman zaman çıkarılan senetlerle düzenlenmiş ve asker üniformalarındaki büyük değişimin sürekliliği sağlanmıştır.

Süvari Eri Piyade Eri Topçu Eri Topçu Subayı Deniz Topçu Subayı Deniz Eri

Görsel 22: Abdülmecid Dönemi Askeri Kıyafetler (Asarlı, 2019: 22)

Öte yandan, donanma silahlı adamlarının kıyafetleri, Kara Kuvvetlerinin piyadelerinin kıyafetine benzetilmek istenmiş ve değişimler yağılmıştır. Donanmada ceketler tek ön, kapalı yaka ve beş sarı düğmeden oluşuyor. Ceketteki yaka ve kol kılıfları üzerine beyaz bir şerit yerleştirilmiş ve kırmızı kuşak dikilmiştir. Kırmızı kol örtüleri de kenarlarında bu örtüyü dik kesen ve alt alta üç beyaz düğme bulunan beyaz kırmızı şayak kumaşla kesilmiştir. Pantolonunun beline dört santim genişliğinde bir kemer bağlanmıştı ve bu kemer de bu kemere beyaz renkli çapraz deri şeritlerle bağlanmıştı (Atabey, 1997: 8-10).

4.1.3. Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (1861-1876)

Sultan Abdülaziz Dönemi'ndeki üniformalar, bazı küçük farklılıklar dışında bir önceki dönemde uygulanan renk ve biçimdeydi. Tek düğmeli üniformalar Abdülhamid'in saltanatının başına kadar devam etti. II. Mahmut ve Abdülmecit dönemlerinin üniformaları, Abdülaziz dönemi subay üniformalarında şıklığını kaybetmiştir (Asarlı, 2019: 27). Bu dönemde memurlar, beli büzgülü, göğsünde bir sıra düğmeli, lacivert çuhadan yapılmış kısa bir ceket giydiler. İtfaiyeciler ise göğüsten bir sıra düğmeli kısa bir ceket kullandılar. Piyade, süvari, topçu, itfaiye ve subay sınıflarında kırmızı, süvari taburlarında yeşil, mühendislik sınıfı subaylarında mavi giysiler pasörlerin zihinsel kısmını birbirinden ayırmıştır. Topçulukta düğmeler çapraz iki top ve alevli bir top, diğer sınıflarda ise ay ve yıldızdır. Subayların pantolonları da lacivert çuhadandı ve

üzerlerinde pasör zırhlarının renginde zırhlar vardır. Bu zırhlar süvari ve topçu subaylarının pantolonlarında geniş, diğerlerinin pantolonlarında incedir (Salman, 1992: 96).

Görsel 23: Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (Asarlı, 2019: 23)

Zühaf Alayları hicri 1282 yılında Sultan Abdülaziz döneminde kurulmuştur. Başlarının üstüne oturan kısa fes, şalvar şeklindeki koyu kırmızı pantolon rengindedir. Fesin çevresinde yeşil renkte iki adet ince düğümlü sarık vardır. Geniş püskül siyahtır ve omuza kadar uzanır (Asarlı, 2019: 25).

Görsel 24: Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (Asarlı, 2019: 26)

Generallere ait setrede rütbenin ayrımı olan işaretlerdeki şerit uçlarına bir gül deseni yapılacak şekilde birleştirilmiştir. Sayısı da mirlivada (Tuğgeneral) iki, feriklerde (Tümgeneral-Korgeneral) üç, müşirde dört olmak üzere sarı renkli olarak yerleştirilmiştir (Şevket, 1983: 110). Ayrıca erkan ve üst rütbedeki subaylar için setre yakası ve kol kumaşları ile göğsün her iki tarafında tamamıyla sarı sırmadan işlemler konulmuştur. Süvarilerde ise general, üst rütbeden subaylar ve alt rütbedeki subaylarda apolet kullanma yerine halihazırda günlükteki kullanımlarda olduğu gibi, burma kaytanlı ispalet kullanmışlardır. Bu ispaletlerde general ve üstsubay için sarı sırmalar, alt rütbe subaylarda ise kırmızı kaytan ilave edilmiştir. Kolağalarına ait ispaletlerde ise sırma ve ipek kaytan ile birlikte yapılmıştır. Sultan Abdülaziz dönemi sırasında tüm birliklerde fes giyilmeteydi. Ferahi kaldırılarak fes püskülünün siviller arasında ayırt edilebilemsi adına püskül başları topuza benzer biçimde yapılmıştır (Salman, 1992: 27).

Erlerin üniformaları, önü ve kenarları ve dikişleri harçlı, yani yün şeritlerle süslenmiş bir ceketten oluşuyordu. Ceketin altına bağlanan yandan büzgülü, dikişlerle ve göğüsle süslenmiş, baldırdan yukarısı geniş, altı dar şalvar, beline sarılı kırmızı veya mavi kuşak ve beyaz bir şalvar ile ayakkabı üzerine giyilen taytlar ve şalvar parçaları erkek giyimini tamamlıyordu. Erlerin üniformaları genellikle lacivert kumaştan yapıldı. Sadece polis memurunun üniforması yeşildi ve Arnavutluk'ta kırmızıydı. İtfaiyeciler ise göğsüne kısa, düğmeli bir ceket, kırmızı geniş zırlı pantolon ve ayaklarına bot şeklinde çizmeler giydiler. Bu giysiler içinde II. Meşrutiyet'e kadar bir değişiklik olmamıştır (Asarlı, 2019: 28).

Topçu Erlerinden Deniz Erlerinden Talia Taburları Erlerinden Piyade Sınıfı Alayları Erlerinden Birinci Zuhaf Alayı Erlerinden İkinci Zuhaf Alayı Erlerinden

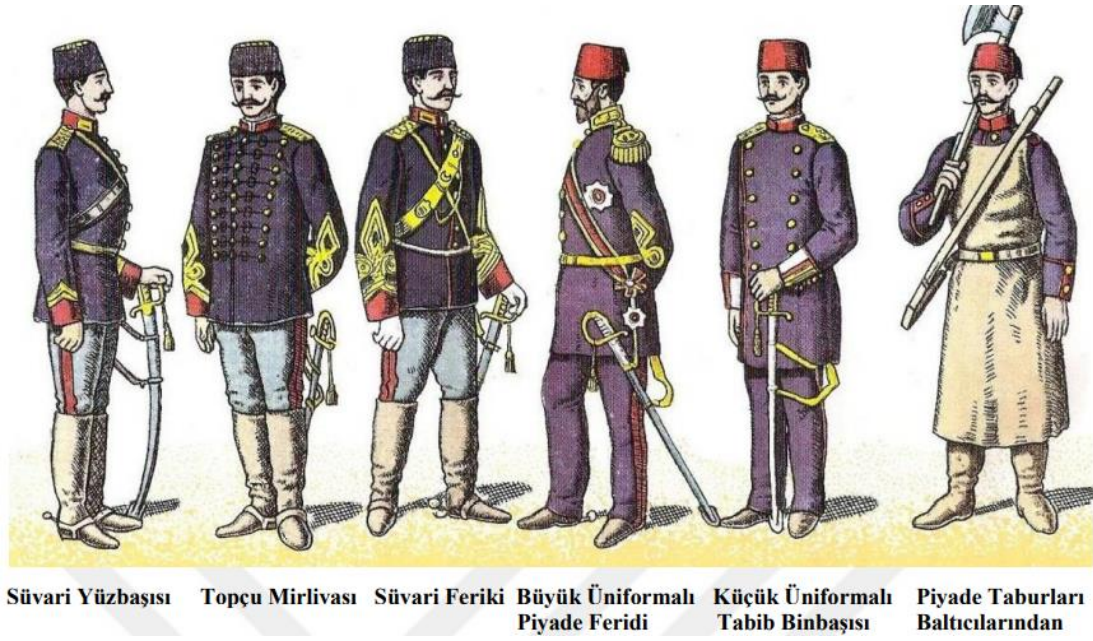
Görsel 25: Abdülaziz Dönemi Askeri Kıyafetleri (Er kıyafetleri) (Asarlı, 2019: 29)

Hem subaylar hem de erler kapüşonlu ve kırmızı çizgili bir astarlı bir şinel giyerdi. Şinel (Pelerin) giydiklerinde, generallerin, kıdemli subayların ve subayların rütbeleri, düğmelerin rengi ve sayısı ile ayırt edildi. Üç sarı iplikli mareşaller, iki sarı iplikli ve bir siyah ipekli ferikler, bir sarı iplikli ve iki siyah ipekli mirlivalar, üç kırmızı ipekli Miralaylar (Albaylar), iki kırmızı ve bir siyah ipekli kaymakamlar (Yarbaylar), binbaşılar bir kırmızı ve iki siyah ipek düğmeli Kolağasının üç, kaptanın iki ve bir siyah ipek düğmesi vardı. Küçük bir fiçi şeklinde olan bu düğmelerin altında günümüz av başlıklarında olduğu gibi siyah ipekten yapılmış bir gül bulunmaktaydı (Şevket, 1983: 113).

4.1.4. II.Abdülhamit Dönemi Askeri Kıyafetleri (1876-1909)

Abdülmecit döneminden itibaren 40 yıl daha tek düğmeli üniformalar kullanıldı. 1877 Savaşı'ndaki yenilginin ardından Almanya'dan askeri uzmanlar getirilerek askeri reformlar yapıldı. Bu reformlar kapsamında, Rusya ordularında olduğu gibi askeri üniformalarda yeniden çift cepheli, çift sıra düğmeli üniformalar kabul edildi. Abdülhamid döneminde subayların, Sultan Mecid dönemindeki tek sıra düğmeli üniformalarına göre daha büyük ve süslü üniformaları, çift düğmeli resmi üniformaları, tek sıra düğmeli eğitim elbiseleri, yazlık krem ceketleri, tek düğmeli resmi olmayan Mısır ceketleri bulunmaktaydı (Asarlı, 2019: 32). Mintan, cama ve

şalvardan oluşan üniforma, günümüz savaş şartlarının ergonomisine pek uymuyordu. Askerî harekât için en uygun elbise dar veya çok geniş olmamalıdır. Bu giysiler takım ve pantolondan oluştuğu için, bu önemli husus dikkate alınarak 1879 yılında yayınlanan askerî elbise hakkında ferman ile erler için yeniden takım ve pantolon kabul edilmiş ve subay kıyafeti eskisine göre daha gösterişli bir forma kavuşturulmuştur (Şevket, 1983: 113). Her askerin üniforması özel kanunlarla belirlenmektedir.

Görsel 26: Abdülhamit Dönemi Askeri Kıyafetleri

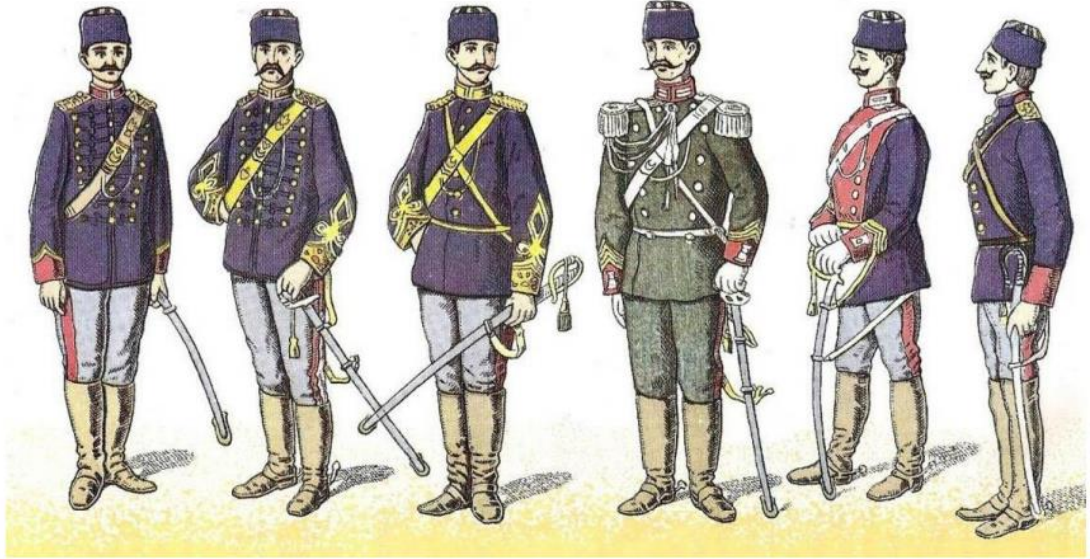
1879'da yeni bir kılık-kıyafet fermanı çıkarılarak asker için takım ve pantolon yeniden kabul edilmiş ve kararnameye göre piyade ve mühendis subaylar için II. Mahmud Han döneminde kullanılan kruvaze (Kruvaze) olarak yaptırılmıştır. Padişah II. Mahmud döneminin yeniden kabulü tarihsel olarak önemlidir (Salman, 1992: 29). Bu yönetmelik kapsamında kabul edilen elbiseler;

- ❖ Bayramlık: Bayramlık takımı, apoletler, gümüş iplikli, kılıçlı ve askılı pantolon, siyah rugan çizme, beyaz eldivenler, düz siyah boyunbağı.
- ❖ Selamlık: Setre, apolet, düz pantolon, kılıç ve kemer, siyah rugan çizme, beyaz eldiven, düz siyah boyunbağı.
- ❖ Setre: Setre, düz pantolon, kılıç ve askı, siyah rugan çizme, beyaz eldiven, düz siyah boyunbağı.

- ❖ **Adi Üniforma:** Çift önü ceket, sade barut pantolon, siyah çizme, kahverengi eldiven.
- ❖ **Beyaz Elbise:** Beyaz ceket, omuz askılı, beyaz pantolon, beyaz çizme veya ayakkabı, koyu kahverengi eldivenler.

Bu ferman hükümlerine göre, çeşitli askeri sınıflardan bütün subay ve erler siyah püsküllü fes giyerlerdi. Ancak 1882'de süvari ve topçu subay ve askerlere kalpak giydirilmiş ve yeniden kurulan 1. ve 2. zühaf alayları için zühaf kıyafeti kabul edilmiş ve 1. alayın askerlerinin başları yeşil sarıklar kullanılmıştır (Atabey, 1997: 55).

Topçu ve süvari sınıfının tüm subay ve erlerinin pantolonları süvari sınıfında biraz daha hafif olmakla birlikte gri gümüş ve triko çuhadan yapılmıştır (Şevket, 1983: 117).

Topçu Yüzbaşı **Büyük Üiformalı Topçu Mirlivasi** **Büyük Üiformalı Süvari Mirlivasi** **Süvari Ertuğrul Alaylarından Miralay** **Birinci Mızkalı Süvari Alayından Binbaşı** **Süvari Erlerinden**

Görsel 27: Abdülhamit Dönemi Askeri Kıyafetleri

Doktor takımları nefti çuhadandı ve bu yakanın yakası ve kolları siyah kadifedendi. Doktorların ve cerrahların küçük üniformalarının yanına, her iki sağlık görevlisinin de yakasına, sarı metal bir defne dalına sarılmış yılan figürü giyildi. Orduda cerrahlık, armonika dersleri, sanayi subayları, tüfek ustaları gibi bazı idari ve teknik hizmetleri yapan subaylar setre kullanmıyorlardı (Asarlı, 2019: 34). Cerrahların yakalarına “Neşter” resmi işlendi. Eczacıların günlük kıyafetlerinin kolları, yakaları ve omuzları ise yeşil kadifeden yapılmış, lambukek üzerine sarı iplikle işlenmiş “Meşe” dalı

işlenmiştir. Büyük üniforma giyen sağlık görevlilerinin tek sıra düğmeli üniformalarının kol ve yakaları diğer sınıflarda olduğu gibi kadife üzerine sarı iplikle işlenmiştir. Bu subaylar apoletli olmadıklarından, günlük üniformalarında olduğu gibi geniş üniformalarında köprüsüz lambesalar vardı (Şevket, 1983: 117).

1878 kararnameğine göre süvari ve topçu subayları için küçük üniforma takımının kolları armut biçimli Angudi renkli çuhadan yapılmış ve etrafına rütbe sembolü dikilmiştir (Salman, 1992: 31). 1890 yılında Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa tarafından Gedikli sınıfının kurulması, sadece bu sınıfın mensuplarına sınıf ve rütbe nişanı olarak bazı eklemeler yapılmasını gerektirmiştir.

Padişah II. Abdülhamid'in Cuma alaylarına katılan II. Arnavut Zuhaf Alayı asker ve subayları beyaz pantolon, beyaz cep ve ayakları düğmeli beyaz tayt giymişlerdi. Ceplerin kenarlarında kırmızı şeritler vardı. Başlarına fes takar, bellerine kırmızı kuşak sararlardı (Salman, 1992: 32). Topçu öğrencileri siyah çuha ceketler ve üç sıra düğmeli pantolonlar giydiler. Tıp fakültesi öğrencileri de Harp Okulu ve Lise öğrencileri gibi lacivert çuhadan iki önü ceket ve pantolon giyerlerdi. Bunların yaka ve kolları, öğrencilerin yakalarına okulun adı ve numarası ile kırmızı kadife ile işlenmiştir.

4.2. Padişahların Dönemlerine Göre Karşılaştırma

II. Mahmud dönemi askeri alanda köklü ve uzun soluklu reformların yapıldığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde yapılan yenilikler, toplumsal olaylar ve tepkiler daha sonraki dönemlerde yapılacak reformların yönünü belirlemiştir. II. Mahmud Asakir-i Mansure-i Muhammediye, birçok olaya yol açacak ve Yeniçerileri tasfiye edecek reformunu birliklerine yeni Avrupalı üniformalarını giydirerek gerçekleştirdi. Birimler ilk kurulduğunda Nizam-ı Cedid kıyafetlerine çok benzeyen kıyafetler geçici olarak kabul ediliyordu. Sırma çaprazlı ve kadifeden yapılmış “boy cepkenleri” ve “sıkma” şalvarları ile Nizam-ı Cedid askerlerine benzemekle birlikte, “şupare” (Şubara) denilen çuhadan yapılmış 7-8 dilimli şapkaları farklılık göstermektedir (Koca, 2012: 17). II. Mahmud döneminde kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun piyade askerleri koyu sarı, gizli düğmeli ve altlarına kahverengi çıtçıtı bir sıkma giyerlerdi.

Önceki padişahlar fermanlar çıkararak geleneksel ve sınıfsal giyim farklılıklarını korumaya çalışırken, II. Mahmud, önce askerlerinin sonra da memurların kıyafetlerine uygulanacak Avrupa düzenlemelerini yaparak, çok radikal bir kıyafet reformu olan 1828 nizamnamesi çıkararak köklü değişiklik kararları aldı. Nizamnamede padişah'tan en alt rütbeli memura, askerden sivil'e kadar her sınıftan memurun giyeceği kıyafetler açıkça belirlenmiş ve bu önemli reformlar kısa sürede yaygınlaştırılmıştır.

Bu kararların başında “setre” ile “pantolon” ve “fes” önemli değişikliklerdir. İlk kez II. Mahmud döneminde fes giymeye başlandı. II. Mahmud'un askeri giyimde Avrupa'yı örnek alırken, tam tersine başlıklarda Doğu'yu örnek alarak fesi tercih etmesi, giyim kuşamındaki bu köklü değişimi yumuşatarak gelecekteki tepkilere karşı bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Amerika'dan gelen Dr. Dekay, 1831'de askerin eski bol yemeni kıyafetleri yerine 1831'de deri bağlarla sınıksız bağlanan ayakkabılar giymeye başladığını belirtiyor. Ayrıca erlerin hareketini engelleyen o kocaman pelerinler yerini artık yünlü pantolonlara bırakmış, şekil ve renk bakımından sonsuz çeşitlilik gösteren, bazen parçalanmış, çoğu zaman kirli ve yürüyen bir mantar izlenimi veren sarık, hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır. Bunun yerine asker, sırtından zarif bir püskül sarkan, başına tam oturan kırmızı bir “fes” takmaya başladı. Bu başlık ve pantolonların bolluğu bir yana, bugün Türk askeri Avrupa milletlerinin askerlerinden zar zor ayırt edilebilir durumdadır (Berkes, 2002: 197).

Yeni ordunun ceket ve pantolondan oluşan üniforma giymesinin ardından bir yönetmelikle memurlar da yeni giysilere yönlendirilirken, asker ve subaylar pantolon giyerken ulema sınıfı pantolona benzeyen ve pantolondan daha geniş olan elif şalvar giymeyi benimsemiştir.

Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde temelleri II. Mahmud döneminde de uygulamaya devam ettiği giyim kuşam alanındaki kapsamlı ve kalıcı yenilikler ordunun giyim kuşamına da yansımıştır. Askerler setre pantolon giymeye devam etmiş ancak takım ve pantolonlarda sınıf farkına göre değişen kalınlıklarda kırmızı zırh kullanılmış, pantolon renklerinde mevsimsel değişiklikler yapılmıştır. Başlık olarak yukarı doğru daralan ve tepesinde sarı metale (Ferahi) bağlı püsküllü Tunus fesi kullanılmaya devam edilmiştir.

Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde orduda kılık kıyafet ile ilgili düzenlemeler devam etmiş, asker kıyafetleri resmi şeklini korusa da ön bedendeki işlemler, kılıç gibi rütbe ve sınıfı gösteren ayrıntılarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Askılar, kol bantları, saçaklı apoletler ve omuz askılarda değişiklik yapılmış, feslerdeki “Feraî” çıkarılmış, ancak sivil festen farklı olması için fese püskül başları topuz şeklinde bağlanmıştır.

Tanzimat öncesi İstanbul'da hayatın her alanına giren başta Fransız olmak üzere Avrupa modası, zamanla Batı'nın taklit ettiği bir hayatı da beraberinde getirdi. Batılılaşma sürecinin resmi başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı'nın ilanı (3 Kasım 1839) modernleşmeye ivme kazandıran Tanzimat reformları, sadece idari, askeri ve mali alanlarda değil, geleneksel Osmanlı toplum yapısında da özellikle şehirlerdeki yaşam ve düşünce biçiminde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu dönemde giyim konusunda yapılan reformlar aydınlar tarafından tartışılırken birçok alanda yeni algılar oluştu. Halk arasında Batı medeniyetine duyulan hayranlık duygusu ve özellikle gençler arasında Batı taklidi giyinenlerin artması, “eski-yeni”, “geleneksel-ilerici”, “Frenk taklidi” gibi kavramları sıklıkla tartışılır hale getirmiştir. Böylece giyim kuşam konusunda bazı yaptırımlarla karşılaşan Osmanlı erkeği, kendi iradesiyle dış görünüşüyle ilgili değişiklikler yapmaya başlamış ve dönemin ve uzun yıllar işlenecek olan “alafranga” erkek tipi doğmuştur.

Sultan Abdülhamid döneminde (1876-1909) askeri giyimde değişim devam etti. 1876 tarihli ilk Anayasa (Kanun-i Esasi), Avrupa ülkeleriyle sürekli ticaret, eğitim ve sosyal ilişkiler içinde olan Osmanlı toplumunda, ordunun kılık kıyafetinden başlayıp memur ve halka kadar uzanan kılık değiştirmenin hukuki çerçevesini oluşturmuştur. Ordudaki askerlerin yelek, pantolon ve şalvardan oluşan kıyafetleri günün savaş gereklerine uygun olmadığı için 1879 yılında asker kıyafetleri hakkında bir kararname çıkarılmış ve askerlerin setre ve pantolon giymeleri gerektiği kabul edilmiştir. 1902 yılında askeri giysilerdeki küçük değişikliklerden vazgeçilmiş, günümüzde subay ve erlerin giydiği giysiler bu ferman hükümlerine göre uyarlanmıştır (Şevket, 1983: 113-115).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Geleneksel giyim üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde daha çok sivil giyim üzerine yoğunlaştığı, askeri giysiler üzerine yapılan araştırmaların kapsamının ise sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle araştırmanın sonuçlarıyla moda biliminde önemli bir veri kaynağı oluşturması açısından önemlidir.

Bu araştırmada, Tanzimat Dönemi'nde kullanılan üniformaların tamamı incelenmiş ve incelenen askeri kıyafetlerde ağırlıklı olarak çuha ve kaşe kumaşların kullanıldığı, bazı rütbelere göre aba, bleyzer kumaşlarında tercih edildiği görülmüştür. Kumaş renkleri incelendiğinde ise en fazla lacivert renk kullanıldığı, rütbe ve tabur sınıflarına göre mavi, krem, kırçilli kahverengi renklerinin de kullanıldığı saptanmıştır.

Çuha, çözü ve atkı iplikleri yün yapağı, havlı, düz renk, zarif ve dolgun kumaştan eğilmektedir. 2/2 dimi dokumadan, ince numara strayhgarn iplikten dokunmuş, ağır dinlendirme ile bir miktar keçelenmiş, yüzeyi kabartılmış düz renkli giysilik ve sabahlık kumaşlarıdır. Daha kalın tipler de pardösülük olarak kullanılabilir. Aba, günümüze kadar dokunmuş ve kullanılmış kalın yünlü bir kumaştır. Bu kumaştan şalvar, potur, cübbe, cepken, salta, yelek, yağmurluk, mest gibi giysiler dikilirdi.

Üniformalarda kullanılan astar kumaşı yönüyle ipek saten kumaş ve pamuklu kumaşlar tercih edilmiş, keten kumaşın nadiren kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Astar rengi olarak beyaz tercihen kullanıldığı, üst giyim ve etek kısımlarında ise farklı renklerin tercihen kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Ünifirma model özelliği incelendiğinde simetrik modeller uygulanmış olduğu görülmüştür. Genel olarak üniformada iki parçalı post kollar kullanılmasına rağmen bazı modellerde reglan kolluk, tek parça post-kol kullanılmıştır. Üniformalarda, boy kesimler sınıfa ve tabura göre değişmekle birlikte en çok kalça hizasının alt kısmında biten modeller tercih edilmiştir.

Üniformalarda genellikle hâkim yaka tercih edilmi olduğu, ardından nervürlü yakaların kullanıldığı görülmüştür. En fazla kapama türü olarak basit kapama

uygulandığı ve kapama malzemesi için kullanılmış düğmelerde giysilere göre farklılık arz ettiği görülmüştür. Genelde üniformalarda omuz dikişi arkaya kaydırılır ve robalı bir görüntü oluşturulur. İncelenen ceketlerin yarısında sırt ortasında yırtmaç bulunurken, diğer yarısında yırtmaç açılmamıştır.

Üniformalardaki süsleme tekniği incelendiğinde daha çok süslemenin biye, bant ve nakışla yapıldığı gözlemlenmiştir. Süsleme işlemlerinde kullanılan renklere bakıldığında en yüksek oranların işlemelerde gümüş, hazır havanlarda altın ve gümüş, kordonlarda siyah, biye işlerinde kırmızı olduğu tespit edilmiştir. Ceket dikiminde kullanılan ipliklerin renklerinin değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Giysi yüzeyinde kullanılan renkler ile uyum gösterir. Astar dikişinde iplikler krem, kahve, siyah, hâkî, gri, mavi, koyu yeşil ve taş, astar kol ve teyel iplikleri ise krem ve beyazdır.

Ordudaki reform sürecinde öncelikle “Nizam-ı Cedid” hareketi Osmanlı Devleti'nde bir devrimin başlangıcı olmuştur. III. Selim (1789-1807), Yeniçeri ordusunda reform yaparak yeni bir ordunun kurulmasını vazgeçilmez bir durum olarak görmüş ve orduda reform sürecine girmiş ve gerçekleştirilen reformlarla bu konuda ilk adım atılmıştır. III. Selim başlatmış ve hareketi II. Mahmud'un (1808-1839) 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla devam etmiştir. “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye” ordusu kurulmuştur. Yapılan reformlar kapsamında askerlerin her gün düzenli olarak eğitilmesinden, kıyafetlerine kadar pek çok yeniliğe karar verildi. Üniformalar batı tarzı takım ve pantolon olarak tercih edilmiş, Türk ordusundaki askeri rütbe ve sınıfların üniforma üzerindeki işaretlerle belirlenmesine karar verilmiştir. Daha sonra Sultan Abdülmecid (1839-1861), Sultan Abdülaziz (1861-1876), Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1906) üniforma ve nişanlarla ilgili bazı düzenlemeler yaptığı görülmektedir. Askeri kıyafetlerin üretimi de bu kararlar doğrultusunda durumun getirdiği şartlara göre şekillenmiştir.

II. Mahmut ve Abdülmecit dönemlerinin üniformaları, Abdülaziz dönemi subay üniformalarında şıklığını kaybetmiştir. Bu kararların başında “setre” ile “pantolon” ve “fes” önemli değişikliklerdir. İlk kez II. Mahmud döneminde fes giyilmeye başlanmıştır. II. Mahmud'un askeri giyimde Avrupa'yı örnek alırken, tam tersine başlıklarda Doğu'yu örnek alarak fesi tercih etmesi, giyim kuşamındaki bu köklü değişimi yumuşatarak gelecekteki tepkilere karşı bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Batı'nın askeri üstünlüğü, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gerileme döneminin önemli bir nedeni olarak, Batı merkezli bir değişim ve reformları beraberinde getirerek, değişimin ordudan başlamasına neden olmuştur. Bu nedenle kılık kıyafette reform benzeri değişimler ilk olarak askeri kıyafetlerin değişmesiyle başlamıştır. Büyük bir renk ve biçim zenginliğine sahip olan Osmanlı ordusunda asker kıyafetleri III. Selim'in Batılılaşma doğrultusunda Avrupai tarzda eğitilmiş ve giyinmiş, yeni bir ıslahat özelliği taşıyan düzenli bir ordu kurma girişimleriyle ilk değişime uğrayarak tekdüze bir nitelik kazanmıştır. II. Mahmud, çok radikal bir kılık kıyafet reformu olan 1828 Nizamnamesi'ni kanunlaştırarak, padişahтан en alt rütbeli subaya, askerden sivilе kadar her sınıftan memurun törenlerde ve günlük hayatta giyeceğı kıyafetleri açıkça belirtmiş ve bu önemli reformlar kısa sürede yaygınlaştırılmıştır. Giyim alanında kapsamlı ve kalıcı yenilikler ve uygulamalar Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde de devam etmiş, padişahlar giydikleri giysilerle örnek teşkil ederek değişimin halk tarafından benimsenmesine katkıda bulunmuşlardır.

Önce askeri zorunlulukla başlayan, daha sonra memurlar ve halk arasında yaygınlaşan giyim kuşam değişikliğı Tanzimat'la birlikte ivme kazanmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra daha da belirginleşen ve gündelik hayatın her safhasında kendini gösteren ve giderek yaygınlaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Akal, C. B. (2005). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost.
- Arığ, A. S. (2007). *Atatürk Türkiye'sinde Kılık ve Kıyafette Çağdaşlaşma*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Asarlı, S. (2019). *Harbiye Askeri Müzesinde Bulunan 19. Ve 20. Yüzyıl Osmanlı Askeri Üniformalarından Örnekler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atabey, F. (1997). *Tarihten Günümüze Deniz Kuvvetleri Personel Kıyafetlerinin Geçirdiği Aşamalar*. Ankara: Dz. K.K.lığı Karargah Basımevi.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(22), 3-32.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim Ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. *ÇTTAD*, 3-32.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul.
- Bezci, B. (2006). *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi Modern Devletin Müdafası*. İstanbul: Paradigma.
- Boynukalın, H. (2020). Osmanlı Askerî Teşkilâtı Üniformalarının Tezyînatı ve Mâliyeti Üzerine Bir İnceleme. *Arış*, 56-77.
- Çıfci, Y. (2019). Tanzimat ve Osmanlı'da Modernleşme: Modern Devlet Ekseninde Tanzimat Fermanı'nın Analizi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 2(2), 14-24.
- Çıfci, Y. (2019). Tanzimat ve Osmanlı'da Modernleşme: Modern Devlet Ekseninde Tanzimat Fermanı'nın Analizi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 14-24.
- Denzin, N. K. ve Y.S. Lincoln. (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. SAGE.
- Dillon, M. ve L. Garland. (2005). *Ancient Rome: From The Early Republic To The Assassination of Julius Caesar*. New York: Routledge.

- Eroğlu, H. (1990). *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Galster, K. ve M.L. Nosch. (2010). Textile History and the Military: An Introduction. *Textile History*, 1–5.
- Geçer, K. T. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu Askeri Kıyafetleri 1826-1922*. İstanbul: Hisart CANlı Müzesi Kültür Yayınları.
- Giddens, A. (2005). *Ulus Devlet ve Şiddet*. İstanbul: Devin.
- Glesne, C. (2011). *Becoming Qualitative Researchers*. Pearson: Pearson.
- Gökçe, E. (2017). Asakir-i Mansure-i Muahhmediye Ordusuna Asker Alımı (Hamid Sancağı ve Ispara Örneği). *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(4), 191-213.
- Gül, M. (1998). *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Hanioğlu, M. Ş. (2008). *Geç Osmanlı İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi*. Princeton: Princeton University Press.
- Holmes, R. (2001). *Red Coat*. London: HarperCollins Publishers.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Koca, E. (2012). Osmanlı'da Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkileri. *Journal of Ankara Hacı Bayram Veli University*.
- Komissarzhevsky, F. (2005). Kostüm Tarihi. *Eski Çağlar*.
- Kumar, S. (1991). Advances in High Performance Fibers. *Indian Journal of Fibre & Textile research*, Indian Journal of Fibre & Textile research.
- Kunt, M.ve S. Akşin. (2000). *Türkiye Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Lendon, J. (2005). *Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity*. . Yale : Yale University.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev.: Metin Kırıatlı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Maj, C., M. Beyer, W. Enos., M. Col. ve R. Holmes. (2009). *Personnel Protective Armor*.
- Malam, J. (2006). *Exploring Ancient Egypt. Evans*. London: Brothers Limited.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide To Design and Implementation*. Jossey-Bass.
- Murat C. ve A. Menguuji. (2004). “Genç Osmanlılar,” *İslam ve Müslüman Dünyası Ansiklopedisi*. New York.
- Nardo, D. (2003). *The Middle Ages History of Weapons and Warfare*. Lucent Books.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük - Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber.
- Olcaytu, T. (1998). *Dinimiz Neyi Emrediyor, Atatürk Ne Yaptı? Devrimimiz İlkelerimiz*. Ankara: Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş-Türklerde Giyecek ve Süslenme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Özcan, A. (1995). *II. Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler*. İzmir: E.Ü. Basımevi.
- Öztuna, Y. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Poggi, G. (2009). *Modern Devletin Gelişimi*. Trans. Şule Kut & Binnas Toprak. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Risteski, S. ve V. Srebrenkoska. (2020). Appearance Of Protective Clothing Over The Centuries. *Tekstilna Industrija*.
- Sağduyu, G. B. (2014). *Modernleşme Sürecinde Osmanlı’da Terzilik ve Terzilik Eğitime Yönelik İlk Hareketler*. İzmir: 13. Uluslararası İzmir Tekstil ve Hazır Giyim Sempozyumu.
- Salman, Ö. (1992). *Yenileşme Sürecinde Osmanlı Askeri Kıyafetlerindeki Dokusal Aksesuarlar, (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınlar.

Steelescribner, V. (2005). *Library of Daily Life Encyclopedia of Clothing and Fashion Thomson Gale. A Part of The Thomson Corporation*.

Suad, A. (2010). *Osmanlı Padişahları ve Büyükleri*. Ankara: Tutku.

Suad, A. (2010). *Osmanlı Padişahları ve Büyükleri*. Ankara: Tutku.

Şahin, H. (1998). *Türkiye Ekonomisi- Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şahin, M. (2006). Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet ve Batılılaşmanın Başlangıcı. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 223-237.

Şevket, M. (1909). *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*. İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası.

Şevket, M. (1983). *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*. Ankara.

Şevket, M. (1983). *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri*. Ankara: Kara Kuvvet Komutanlığı Basımevi.

Tezcan, H. (2008). *Sarayın Terzisi: M. Palma - D. Lena - P. Parma*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.

Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: Bilgi Yay.

Wilson, M. R. (2001). The Extensive Side of Nineteenth-Century Military Economy: The Tent Industry in the Northern United States during the Civil War. *Enterprise & Society*, 297–337.

Yaramış, A. (2002). *II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839), (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.)*. Ankara.

Yıldırım, A. ve H. Şimşek. (2018). *(). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, R. N. (2006). *II. Mahmut Dönemi Islahat Hareketleri*. Elazığ : Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, G. (2009). *Neferin Adı Yok*. İstanbul: Kitabevi.

Zakıa, Z. (1999). *Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) Reformları*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

